

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΩΣ ΕΠΙΛΟΓΟΣ ΚΑΙ ΠΡΟΛΟΓΟΣ

ΑΓΙΟΡΕΙΤΙΚΟΥ ΠΡΟΣΚΥΝΗΤΑΡΙΟΥ

Τῷ φίλῳ πατρὶ Κοσμῷ παπᾷ Σάβα

Ὅταν ἀκούω καὶ βλέπω «Προσκυνητῶν» Ἁγίου Ὁρους, ἢ Περιγραφῶν καὶ Ἐντυπώσεων καὶ παρομοίων βιβλιδίων ἐκδόσεις, χάριν τοῦ λαοῦ δῆθεν γινομένης, εἰς τὰς ὁποίας ὀλίγα θὰ ἴδω σπουδαιότερα καὶ μάλιστα νεώτερα τῶν παρὰ Ἰωάννη Κομνηνῷ γεγραμμένων γραφόμενα, ἀδίκημα φρονῶ πρὸς τὴν μνήμην τοῦ ἱατροῦ Κομνηνοῦ, τοῦ κατόπι Δρύστρας μητροπολίτου Ἱεροθέου, ἵνα μὴ ἐκδίδωμεν τὸ γραφέν ὑπ' αὐτοῦ «Προσκυνητῶν». Ἐξεδόθη τὸ πρῶτον ἐν Βουκουρεστίῳ (Βλαχίας) τῷ 1701 καὶ, παρελθόντων ἐτῶν ἐπιτά, μετετυπώθη ὑπὸ τοῦ πολλοῦ Βερνάρδου Μογτζώκον εἰς τὴν «Ἑλληνικὴν Παιλαιογραφίαν» αὐτοῦ Κελλίων καὶ καλυβῶν, καὶ πύργων, καὶ σκητῶν, καὶ μοναστηρίων ἀριθμησις ἀναγινώσκειται καὶ παρ' αὐτῷ. Ἀριθμησις καὶ παρ' αὐτῷ γίνεται καὶ θησαυρισμάτων ἱερῶν, καὶ δωρημάτων αὐτοκρατορικῶν, καὶ λειψάνων ἁγίων, καὶ τμημάτων αὐτῶν. Ἐπαναλαμβάνονται δὲ τοιαῦτά τινα εἰς σύγχρονά τινα Προσκυνητῶν, καὶ τὸ τοῦ Ἰωάννου Κομνηνοῦ μένει ἀμετατύπωτον, μετὰ τὴν ἐν Βενετίᾳ, κατὰ τὰ 1864 ἐκδοσιν, τελευταίαν, ἂν μὴ ἀπατῶμαι.

Μανωλὴ
Τσίβης

Ἀγιορείτικὸν
Προσκυνητῶν
Ἄθην, 1923

Τῷ 1857, ὁ μακαρίτης Ἰωάννης ὁ Βελοῦδης, ὁ ὑπὲρ τὰ τεσσαράκοντα ἔτη ὑπηρετήσας εἰς τὴν περι-
 ὄνυμον Μαρκιανὴν βιβλιοθήκην τῆς Βενετίας, ὡς τε
 βιβλιοφύλαξ καὶ ὡς διευθυντὴς αὐτῆς, ἔκρινεν ἀξίον
 ἑαυτοῦ ἵνα ἐπιστατήσῃ εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ «Προσκυ-
 νηταρίου» τοῦ Κομνηνοῦ, κατὰ τὸ διορθωθὲν (δῆθεν)
 κείμενον ὑπὸ Ἰγνατίου διακόνου Κεμίζου τοῦ ἐκ Μο-
 νμβασίας, ἐκτυπωθὲν ἐν Βενετία τῷ 1745. Προέτα-
 ξεν ὁ Βελοῦδης πρόλογον μικρὸν ἐγκλείοντα καὶ
 βραχεῖαν βιογραφίαν τοῦ Κομνηνοῦ, ἀλλὰ καὶ μικρὸν
 ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ προλόγου τῆς ἐκδόσεως τοῦ 1701,
 αὐτότατον καὶ παρὰ Μοντῶκὸν ἀναγινωσκόμενον.
 Κατὰ πολλὴν δὲ συνειδήσεως ἔλλειψιν παρὰ Κεμίζῳ,
 τὸ λαμπρὸν ἔργον τοῦ Κομνηνοῦ ἔμεινε κατὰ μέγα
 μέρος ἀμετατύπων ὑπὸ τοῦ δῆθεν διορθώσαντος
 τὸ «Προσκυνητᾶριον» Ἰγνατίου τοῦ Κεμίζου, διὰ τὸν
 ὁποῖον οὐδεὶς τῶν ὀκνηρῶν καὶ λογοκλόπων «συγ-
 γραφέων» θ' ἀναλάβῃ (διότι κόπον ἀπαιτεῖ τοῦτο) ἵνα
 διδάξῃ ἡμᾶς ἂν πρέπη ἵνα ἀριθμηθῇ **δεύτερος ἐκ-
 δότης ἢ τρίτος** ὁ Ἰγνάτιος. Εἰς τὴν ἔκδοσιν Ἰωάν-
 νου Βελοῦδη ἢ πρὸς τὴν Θεοτόκον προσφώνησις Χρι-
 στοφόρου προηγουμένου τῆς τῶν Ἰθῆρων μονῆς τοῦ
 ἐξ Ἰωαννίνων μαρτυρεῖ ταῦτα: «Καὶ δὴ σοὶ **δευτέροις**
τύποις ἐκδοθεῖσα ἢ τοῦ σοῦ παραδείσου ῥόδωνιὰ
 μετ' εὐλαβοῦς ἐμοὶ προσφέρεται καὶ εὐγνωμονούσης
 διαθέσεως», καθὼς ἐν ἐκδόσει Βελοῦδη (σελ. 15') ἀνα-
 γινώσκομεν. Εἰς τὴν μετὰ ἑπτὰ ἔτη γενομένην, ἐν
 Βενετία καὶ πάλιν, ἔκδοσιν (ψευδῶς «δευτέραν» ἀνα-
 γραφομένην) τύποις Φοίνικος, ἢ λέξις «δευτέροις»
 ἐγένετο «τρίτοις». Ἄνευρέθη λοιπὸν ἀπὸ τοῦ 1857—

1864 καὶ ἑτέρα ἔκδοσις τοῦ Προσκυνηταρίου τοῦ Κο-
 μνηνοῦ? Ἡ συνηρίθμυσαν δευτέραν τὴν τοῦ Μοντ-
 ῶκων; Καλὸν ἵνα ἐξετασθῇ ἡ ὑπόθεσις.

Ἄλλὰ δίκαιον φρονῶ ἵνα μετατυπωθῇ τὸ τοῦ Κο-
 μνηνοῦ βιβλίον οἷον ἐγγράφη, οἷον κεῖται παρὰ Μοντ-
 ῶκων, οὐχὶ δὲ καθ' ὃν τρόπον παρεμόρφωσεν αὐτὸ ὁ
 Κεμίζος, ὃς «οὐκ οἶδαμεν, ὅπως καὶ διατὶ, τὸ τοῦ κει-
 μένου ἀπαράλλακτον οὐκ ἐτήρησεν, οὐδὲ τὰ προλεγό-
 μενα συγκατέταξεν»—ὡς ὁ Βελοῦδης παρετήρησεν,
 ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ 1857 (σελ. 1α'). Καὶ ἐπιγραφὰς δὲ
 τὰς ἐν τῇ μονῇ τοῦ Βατοπεδίου, τὰς οὐχὶ πάσας, οὐδὲ
 πλήρεις ἐκδοθείσας ὑπὸ Εὐγενίου βατοπεδῆνοῦ τοῦ
 ἐκ Σάμου εἰς τὴν οὐδενὸς ἀξίαν λόγου περιγραφὴν
 διὰ στίχων τῆς μονῆς ταύτης (τῷ 1891), παρέλιπον
 ὅτε Κεμίζος καὶ ὁ δαπάναις ἰδίαις ἐκδοὺς τὸ Προσ-
 κυνητᾶριον Χριστοφόρος ὁ ἐξ Ἰωαννίνων.

Εἰς τὸ, σὺν Θεῷ, προσεχῶς ἐκδιδόμενον «Ἐννατόν»
 μου, πλῆρες σπουδαιοτάτων καὶ περιέργων εἰδήσεων
 καὶ γραμμάτων, ἐπισήμων καὶ ἰδιωτικῶν, ἀναφερομέ-
 νων εἰς τε τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἁγίου Ὄρους καὶ τὸν
 βίον τοῦ γένους, τὰς ὁποίας εἰδήσεις ἠγνόουν τέως,
 συνεπῶς ἠγνόουν καὶ οἱ μετὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ «Ἀθω-
 νόσ» μου (1885) μέχρι σήμερον γράψαντες περὶ Ἁγίου
 Ὄρους, ἀναγκάζομαι ἵνα μετατυπώσω πάντα τὰ ὑπὸ
 Κεμίζου καὶ τῶν μετὰ τὸ 1745 ἐκδοτῶν τοῦ «Προσκυ-
 νηταρίου» παραλειφθέντα, ἐν οἷς ὁ πρόλογος τοῦ Κο-
 μνηνοῦ, ἢ πρὸς τὸν μητροπολίτην Οὐγγροβλαχίας
 Θεοδόσιον ἀφιέρωσις, οἱ βατοπεδῆνοὶ στίχοι, ὧν τινὰς
 ὁ σάμιος Εὐγένιος ἠγνόει Ἐνταῦθα δὲ καθῆκον τιμῆς
 εἰς τὴν μνήμην τοῦ Κομνηνοῦ λογίζομαι ἵνα μετα-

γράψω τὰ περὶ τοῦ μοναχικοῦ βίου γραφόμενα τοῦ ἀνδρός, τὴν εὐλάβειαν αὐτοῦ καὶ τὴν παρατηρητικότητα δεικνύοντα. Ταῦτα δὲ, παριστῶντα καὶ τὸν βίον καὶ τὴν πολιτείαν τῶν ἀγιορειτῶν τῆς σήμερον, εὐχαρίστως ἀναγινώσκονται.

Ἦσαν μὲν καὶ ἄλλα πολλὰ εἰς τὸ γένος τῶν ὀρθοδόξων κοινόβια ἱερὰ καὶ ἀσκητήρια—γράφει ὁ Κομνηνός (α)— καὶ σεμνεῖα, καὶ σεβάσματα καταγώγια εἰς τὴν Θηβαΐδα, εἰς τὴν Παλαιστίνην, καὶ εἰς ἄλλους μυρίους τόπους, ἀλλ' ἐκεῖνα ὅλα διὰ τὰς ἀμαρτίας μας ἐρημώθησαν, καὶ τὰ ὑστερήθημεν, κατὰ συγχώρησιν θεῖαν· πλὴν ὀλίγων τινῶν, ὅπου σώζονται μέχρι τοῦ νῦν. Τοῦτο δὲ (β) μᾶς τὸ ἀφησεν ὀλόκληρον ὁ Θεὸς, καὶ μᾶς τὸ ἐχάρισε, διὰ παρηγορίαν μὲν ἡμῶν ἐνδειξίν δὲ τῆς αὐτοῦ παντοδυναμίας. Μὲ πόσους κόπους καὶ μόχθους, καὶ συμφορὰς καὶ κινδύνους οἱ ἐν αὐτῷ ἀσκούμενοι θεῖοι πατέρες' ἀντιπαλαίουσι καθ' ἐκάστην, ὑπομένοντες μυρίας θλίψεις ἀπὸ τοῦ ἐναντίου τῆς εὐσεβείας, μόνον διὰ νὰ φυλάττεται ὁ ἱερός ἐκεῖνος τόπος, καὶ νὰ μὴν ὑπομείνη, ὡς καὶ ἄλλοι, ἐρήμωσιν. Πόσας ἐξωτερικὰς συδοσίας καὶ βάρητα ὑποφέρουν. Πόσας ἀνάγκαις ἀπὸ κουρσάρους, πόσας ἀβάνισις, καὶ ἄλλα μυρία κακὰ, τὰ ὅποια γλῶσσα ἀνθρώπου δὲν δύναται ἀξίως νὰ τὰ διηγηθῆ κατὰ μέρος. Καὶ αὐτοὶ οἱ εὐλογημένοι πατέρες, ὡς γενναῖοι

(α) Βελούδου σελ. 1α'. Μονιφωκόν σελ. 418.

(β) ὁμῶς γε δὴ τὸ Ἅγιον Ὄρος.

ἀδάμαντες καὶ ἄγρυπνοι τοῦ Χριστοῦ στρατιῶται, εἰς ὅλα αὐτὰ στέκοντο ἀνδρεῖοι καὶ φύλακες ἄοκνοι τῶν ἱερῶν τόπων, ἔχοντες τὴν ἐλπίδα εἰς μόνην τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ καὶ εἰς τὸ ἔλεος τῶν ὀρθοδόξων χριστιανῶν, διὰ τὴν ὑγίειαν καὶ σωτηρίαν τῶν ὁποίων δὲν παύουσιν ἡμέρας καὶ νυκτὸς δεόμενοι τοῦ Θεοῦ, μὲ καθημερινὰς ἱερουργίας, μὲ ἀγρυπνίας ὀλονυκτίους, καὶ μὲ προσευχὰς ἀδιαλείπτους, μετὰ πολλῆς καὶ ζεούσης τῆς εὐλαβείας.

Ἐκεῖ θέλεις ἰδῆ πολυάριθμα βιβλία παλαιὰ καὶ μέχρι τοῦδε ἀνέκδοτα τοῖς πολλοῖς, ὅλα διὰ χειρὸς, πάσης σοφίας καὶ γνώσεως θείας, νοημάτων ὑψηλῶν πλήρη· βιβλία θεολογικὰ, καὶ ἕτερα ἀπὸ κάθε εἶδος ἐπιστήμης, ὑπέρπολλα. Ἐκεῖ θέλεις ἰδῆ καὶ θαυμάσει χρυσόβουλλα τῶν εὐσεβῶν καὶ αἰοιδίμων βασιλέων, ἀπὸ τοῦ ἀγίου Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου ἕως καὶ αὐτοῦ τοῦ ὑστάτου τῶν Ῥωμαίων βασιλέως Κωνσταντίνου τοῦ Παλαιολόγου, καὶ ἄλλων ὀρθοδόξων βασιλέων καὶ αὐθεντῶν Ρωσσίας, Τραπεζούντος, Ἰβηρίας, Οὐγγροβλαχίας, Μολδαβίας, Σερβίας, καὶ ἄλλων αὐθεντῶν. Ἐκεῖ καὶ γράμματα τῶν ἁγιωτάτων πατριαρχῶν σιγιλλιώδη, πολλῆς εὐλαβείας ἀξία, καὶ ἄλλων ἀρχιερέων διαφόρων ἐπαρχιῶν· εἰς τὰ ὅποια ὅλα θέλεις θαυμάσει τὴν εὐμορφὴν καὶ γλυκυτάτην φράσιν τῆς ἑλληνικῆς διαλέκτου, τὰ ὑψηλὰ καὶ θεῖα νοήματα, καὶ τὴν ὅσπιν εὐλάβειαν ἐπρόσφεραν εἰς τὰ τοῦ ἁγιωσύμου Ὁρους τοῦ Ἁθωνος εὐαγῆ μοναστήρια οἱ τε βασιλεῖς, πατριάρχαι, καὶ ἡγεμόνες ἀρχῆθεν. Ἐκεῖ θέλεις ἐκπλαγῆ εἰς τὰς θαυμαστάς τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν παλαιὰς τάξεις, ὅπου, χάριτι θεῆα,

φυλάττονται μέχρι τῆς σήμερον ἀνελλιπεῖς (γ).
 θέλεις εὐφρανθῆ ψυχικῶς εἰς τὰς ἀγρυπνίας τὰς κα-
 τανυκτικὰς, τὰς ἀγγελικὰς ψαλμωδίας, τὰς ψυχοφελεῖς
 ἀναγνώσεις· καὶ θέλεις λογιάσει ὅτι νὰ ἐσέθῃς μέ-
 σα εἰς ἄλλον ἐπίγειον παράδεισον. Πάντα γὰρ
**ΕΚΕΙ ΚΑΛΑ ΚΑΙ ΩΡΑΙΑ, ΔΥΝΑΜΕ-
 ΝΑ ΚΑΙ ΟΜΜΑΤΑ ΤΕΡΨΑΙ ΚΑΙ
 ΨΥΧΗΝ ΩΦΕΛΗΣΑΙ».**

Ἄχρι καὶ νῦν καὶ τυπικόν, καὶ λατρείας τύποι, καὶ
 ἀγωγὴ καὶ δίαιτα, μένουσι τοιαῦτα, οἷα ἦσαν ἔκπαλαι,
 κατ' ἐμὲ, οἷα καὶ κατὰ τὴν Δ' τῶν ἀπὸ τοῦ σωτηρίου
 κηρύγματος ἑκατονταετηρίδων. Ἐξόχως ὁ ἱερός Χρυ-
 σόστομος ζωγραφεῖ τὰ καλὰ τοῦ μοναχικοῦ βίου ἐν
 τῇ ἐγκωμιαστικῇ περιγραφῇ τούτου, οἷος ἦτο κατὰ
 τοὺς χρόνους τοῦ μεγάλου τούτου πατριάρχου. Ἄξιον
 τοῦ κόπου καὶ τοῦ παραθράσαντος, καὶ τοῦ ἐκδόντος,
 καὶ τῶν ἀναγινωσκόντων ἢ ἐνταῦθα παράθεσις ἐρμη-
 νείας τοῦ χρυσορόημονος διδασκάλου, ἐν ὁμιλίᾳ ΙΔ'
 εἰς τὴν Α' πρὸς Τιμόθεον ἐπιστολὴν τοῦ οὐρανοβά-
 μονος Παύλου (δ). Χάριν τῶν οὐ δυναμένων ἄνα κατα-
 νοήσωσι τὸ πρωτότυπον, μεταφέρω τὰ πλείονα μέρη
 τῆς ὁμιλίας εἰς κοινολαϊτικὰ διάλεκτον· «Τὰ μονα-
 στήρια εἶναι πραγματικῶς οἰκίαι πένθους, ὅπου σάκ-

(γ) ἐγράφητο ταῦτα πρὸ διακοσίων εἴκοσι τριῶν ἐτῶν, ὑπὸ
 λαϊκοῦ. Τίς τῶν ἐπὶ χρόνον ἀρκετὸν μεινάντων ἐν Ἀγίῳ
 Ὅρει ἀρνεῖται ὅτι καὶ σήμερον τὰ βυζαντινὰ ἱερὰ ἔθνη μέ-
 νουσιν ὡς εἶχον ἐπὶ τῶν εὐσεβῶν ἡμῶν βασιλείων;

δ) Migne Ἑλληνικῆς Πατρολογίας τόμου ΞΒ' στήλη 575 καὶ
 ἐξῆς, ἐν παραγράφῳ γ', δ', ε'.

ΜΑΝΟΥΗΛ ΙΩ. ΓΕΔΕΩΝ

32555¹

Κωνσταντίνος Σωάντης
εξ Ηρακλείας (ζ')

ΕΠΙΣΤΟΛΗ

ὡς ἐπίλογος καὶ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

ΑΓΙΟΡΕΙΤΙΚΟΥ ΠΡΟΣΚΥΝΗΤΑΡΙΟΥ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΑΙ

1923

ΤΥΠΟΙΣ Σ. Κ. ΒΛΑΣΤΟΥ

ΜΑΝΟΥΗΛ Ω. ΓΕΛΕΩΝ

ΕΠΙΣΤΟΛΗ

ὡς ἐπίλογος καὶ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

ΑΓΙΟΡΕΙΤΙΚΟΥ ΠΡΟΣΚΥΝΗΤΑΡΙΟΥ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΑΙ

1923

ΤΥΠΟΙΣ Σ. Κ. ΒΛΑΣΤΟΥ

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΩΣ ΕΠΙΔΟΤΟΣ ΚΑΙ ΠΡΟΔΟΤΟΣ
ΑΓΙΟΡΕΙΤΙΚΟΥ ΠΡΟΣΚΥΝΗΤΑΡΙΟΥ

Τῷ φίλῳ πατρὶ Κοσμᾷ παπᾶ Σάδα

Ὅταν ἀκούω καὶ βλέπω «Προσκυνηταρίων» Ἁγίου Ὁρους, ἢ Περιγραφῶν καὶ Ἐντυπώσεων καὶ παρομοίων βιβλιδίων ἐκδόσεις, χάριν τοῦ λαοῦ δῆθεν γινομένης, εἰς τὰς ὁποίας ὀλίγα θὰ ἴδω σπουδαιότερα καὶ μάλιστα νεώτερα τῶν παρὰ Ἰωάννη Κομνηνῷ γεγραμμένων γραφόμενα, ἀδίκημα φρονῶ πρὸς τὴν μνήμην τοῦ ἱατροῦ Κομνηνοῦ, τοῦ κατόπι Δρύστρας μητροπολίτου Ἱεροθέου, ἵνα μὴ ἐκδίδωμεν τὸ γραφὲν ὑπ' αὐτοῦ «Προσκυνητάριον». Ἐξεδόθη τὸ πρῶτον ἐν Βουκουρεστίῳ (Βλαχίας) τῷ 1701 καὶ, παρελθόντων ἐτῶν ἑπτὰ, μετετυπώθη ὑπὸ τοῦ πολλοῦ Βερνάρδου Μοντφόκον εἰς τὴν «Ἑλληνικὴν Παιλαιογραφίαν» αὐτοῦ. Κελλίων καὶ καλυβῶν, καὶ πύργων, καὶ σκητῶν, καὶ μοναστηρίων ἀρίθμησις ἀναγινώσκεται καὶ παρ' αὐτῷ. Ἀρίθμησις καὶ παρ' αὐτῷ γίνεται καὶ θησαυρισμάτων ἱερῶν, καὶ δωρημάτων αὐτοκρατορικῶν, καὶ λειψάνων ἁγίων, καὶ τμημάτων αὐτῶν. Ἐπαναλαμβάνονται δὲ τοιαῦτά τινα εἰς σύγχρονά τινα Προσκυνητάρια, καὶ τὸ τοῦ Ἰωάννου Κομνηνοῦ μένει ἀμετατύπωτον, μετὰ τὴν ἐν Βενετία, κατὰ τὰ 1864 ἐκδόσιν, τελευταίαν, ἂν μὴ ἀπατῶμαι.

Op

Τῷ 1857, ὁ μακαρίτης Ἰωάννης ὁ Βελοῦδης, ὁ ὑπὲρ τὰ τεσσαράκοντα ἔτη, ὑπηρετήσας εἰς τὴν περιώνυμον Μαρκιανὴν βιβλιοθήκην τῆς Βενετίας, ὡς τε βιβλιοφύλαξ καὶ ὡς διευθυντὴς αὐτῆς, ἔκρινεν ἄξιον ἑαυτοῦ ἵνα ἐπιστατήσῃ εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ «Προσκυνηταρίου» τοῦ Κομνηνοῦ, κατὰ τὸ διορθωθὲν (δῆθεν) κείμενον ὑπὸ Ἰγνατίου διακόνου Κεμίζου τοῦ ἐκ Μοναμβασίας, ἐκτυπωθὲν ἐν Βενετία τῷ 1745. Προέταξεν ὁ Βελοῦδης πρόλογον μικρὸν ἐγκλείοντα καὶ βραχεῖαν βιογραφίαν τοῦ Κομνηνοῦ, ἀλλὰ καὶ μικρὸν ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ προλόγου τῆς ἐκδόσεως τοῦ 1701, αὐτότατον καὶ παρὰ Μοντῆσκὸν ἀναγινωσκόμενον. Κατὰ πολλὴν δὲ συνειδήσεως ἔλλειψιν παρὰ Κεμίζω, τὸ λαμπρὸν ἔργον τοῦ Κομνηνοῦ ἔμεινε κατὰ μέγα μέρος ἀμετατύπωτον ὑπὸ τοῦ δῆθεν διορθώσαντος τὸ «Προσκυνητάριον» Ἰγνατίου τοῦ Κεμίζου, διὰ τὸν ὁποῖον οὐδεὶς τῶν ὀκνηρῶν καὶ λογοκλόπων «συγγραφέων» θ' ἀναλάβῃ (διότι κόπον ἀπαιτεῖ τοῦτο) ἵνα διδάξῃ ἡμᾶς ἂν πρέπη ἢ ἀριθμηθῇ **δεύτερος ἐκδότης ἢ τρίτος** ὁ Ἰγνάτιος. Εἰς τὴν ἔκδοσιν Ἰωάννου Βελοῦδῆ ἢ πρὸς τὴν Θεοτόκον προσφώνησις Χριστοφόρου προηγουμένου τῆς τῶν Ἰβήρων μονῆς τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων μαρτυρεῖ ταῦτα· «Καὶ δὴ σοὶ **δευτέροις τύποις** ἐκδοθεῖσα ἢ τοῦ σοῦ παραδείσου ῥοδωνιά μετ' εὐλαβοῦς ἔμοι προσφέρεται καὶ εὐγνωμονούσης διαθέσεως», καθὼς ἐν ἐκδόσει Βελοῦδῆ (σελ. 15') ἀναγινώσκομεν. Εἰς τὴν μετὰ ἑπτὰ ἔτη γενομένην, ἐν Βενετία καὶ πάλιν, ἔκδοσιν (ψευδῶς «δευτέραν» ἀναγραφομένην) τύποις Φοίνικος, ἢ λέξις «δευτέροις» ἐγένετο «τρίτοις». Ἄνευρέθη λοιπὸν ἀπὸ τοῦ 1857—

1864 καὶ ἑτέρα ἐκδοσις τοῦ Προσκυνηταρίου τοῦ Κομνηνοῦ? Ἡ συνηρίθμυσαν δευτέραν τὴν τοῦ Μοντφωκόν; Καλὸν ἵνα ἐξετασθῇ ἡ ὑπόθεσις.

Ἄλλὰ δίκαιον φρονῶ ἵνα μετατυπωθῇ τὸ τοῦ Κομνηνοῦ βιβλίον οἷον ἐγράφη, οἷον κεῖται παρὰ Μοντφωκόν, οὐχὶ δὲ καθ' ὃν τρόπον παρεμόρφωσεν αὐτὸ ὁ Κεμίζος, ὃς «οὐκ οἶδαμεν, ὅπως καὶ διατι, τὸ τοῦ κειμένου ἀπαράλλακτον οὐκ ἐτήρησεν, οὐδὲ τὰ προλεγόμενα συγκατέταξεν»—ὡς ὁ Βελοῦδης παρετήρησεν, ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ 1857 (σελ. 1α'). Καὶ ἐπιγραφὰς δὲ τὰς ἐν τῇ μονῇ τοῦ Βατοπεδίου, τὰς οὐχὶ πάσας, οὐδὲ πλήρεις ἐκδοθείσας ὑπὸ Εὐγενίου βατοπεδῆνοῦ τοῦ ἐκ Σάμου εἰς τὴν οὐδενὸς ἀξίαν λόγου περιγραφὴν διὰ στίχων τῆς μονῆς ταύτης (τῷ 1891), παρέλιπον ὃ τε Κεμίζος καὶ ὁ δαπάναις ἰδίαις ἐκδοὺς τὸ Προσκυνητῆριον Χριστοφόρος ὁ ἐξ Ἰωαννίνων.

Εἰς τὸ, σὺν Θεῷ, προσεχώρως ἐκιδόμενον «Ἐννατόν» μου, πλῆρες σπουδαιότητων καὶ περιέργων εἰδήσεων καὶ γραμμάτων, ἐπισήμων καὶ ἰδιωτικῶν, ἀναφερομένων εἰς τε τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἁγίου Ὄρους καὶ τὸν βίον τοῦ γένους, τὰς ὁποίας εἰδήσεις ἠγνόουν τέως, συνεπῶς ἠγνόουν καὶ οἱ μετὰ τὴν ἐκδοσιν τοῦ «Ἄθωνός» μου (1885) μέχρι σήμερον γράψαντες περὶ Ἁγίου Ὄρους, ἀναγκάζομαι ἵνα μετατυπώσω πάντα τὰ ὑπὸ Κεμίζου καὶ τῶν μετὰ τὸ 1745 ἐκδοτῶν τοῦ «Προσκυνηταρίου» παραλειφθέντα, ἐν οἷς ὁ πρόλογος τοῦ Κομνηνοῦ, ἡ πρὸς τὸν μητροπολίτην Οὐγγροβλαχίας Θεοδόσιον ἀφιέρωσις, οἱ βατοπεδῆνοὶ στίχοι, ὧν τινὰς ὁ σάμιος Εὐγένιος ἠγνόει· Ἐνταῦθα δὲ καθῆκον τιμῆς εἰς τὴν μνήμην τοῦ Κομνηνοῦ λογίζομαι ἵνα μετα-

γράψω τὰ περὶ τοῦ μοναχικοῦ βίου γραφόμενα τοῦ ἀνδρὸς, τὴν εὐλάβειαν αὐτοῦ καὶ τὴν παρατηρητικότητα δεικνύοντα. Ταῦτα δὲ, παριστῶντα καὶ τὸν βίον καὶ τὴν πολιτείαν τῶν ἀγιορειτῶν τῆς σήμερον, εὐχαρίστως ἀναγινώσκονται.

«Ἦσαν μὲν καὶ ἄλλα πολλὰ εἰς τὸ γένος τῶν ὀρθοδόξων κοινόβια ἱερὰ καὶ ἀσκητήρια—γράφει ὁ Κομνηνός (α)—καὶ σεμνεῖα, καὶ σεβάσματα καταγωγὰ εἰς τὴν Θηβαΐδα, εἰς τὴν Παλαιστίνην, καὶ εἰς ἄλλους μυρίους τόπους, ἀλλ' ἐκεῖνα ὅλα διὰ τῆς ἀμαρτίας μας ἐρημώθησαν, καὶ τὰ ὑστερήθημεν, κατὰ συγχώρησιν θεῖαν· πλὴν ὀλίγων τινῶν, ὅπου σώζονται μέχρι τοῦ νῦν. Τοῦτο δὲ (β) μᾶς τὸ ἀφῆσεν ὀλόκληρον ὁ Θεὸς, καὶ μᾶς τὸ ἐχάρισε, διὰ παρηγορίαν μὲν ἡμῶν, ἔνδειξιν δὲ τῆς αὐτοῦ παντοδυναμίας. Μὲ πόσους κόπους καὶ μόχθους, καὶ συμφορὰς καὶ κινδύνους οἱ ἐν αὐτῷ ἀσκούμενοι θεῖοι πατέρες, ἀντιπαλαίουσι καθ' ἐκάστην, ὑπομένοντες μυρίας θλίψεις ἀπὸ τοῦ ἐναντίου τῆς εὐσεβείας, μόνον διὰ νὰ φυλάττεται ὁ ἱερός ἐκεῖνος τόπος, καὶ νὰ μὴν ὑπομείνη, ὡς καὶ ἄλλοι, ἐρήμωσιν. Πόσας ἐξωτερικὰς συδοσίας καὶ βάρητα ὑποφέρουσι. Πόσαις ἀνάγκαις ἀπὸ κουρσάρους, πόσαις ἀβάνιαις, καὶ ἄλλα μυρία κακὰ, τὰ ὅποια γλῶσσα ἀνθρώπου δὲν δύναται ἀξίως νὰ τὰ διηγηθῆ κατὰ μέρος. Καὶ αὐτοὶ οἱ εὐλογημένοι πατέρες, ὡς γενναῖοι

(α) Βελοῦδου σελ. 1α'. Μοντφωκόν σελ. 418.

(β) ὁμοίως γὰρ δὴ τὸ Ἅγιον Ὄρος.

ἀδάμαντες καὶ ἄγρυπνοι τοῦ Χριστοῦ στρατιῶται, εἰς ὅλα αὐτὰ στέκοντο ἀνδρεῖοι καὶ φύλακες ἄοκνοι τῶν ἱερῶν τόπων, ἔχοντες τὴν ἐλπίδα εἰς μόνην τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ καὶ εἰς τὸ ἔλεος τῶν ὀρθοδόξων χριστιανῶν, διὰ τὴν ὑγίειαν καὶ σωτηρίαν τῶν ὁποίων δὲν παύουσιν ἡμέρας καὶ νυκτὸς δεόμενοι τοῦ Θεοῦ, μὲ καθημερινὰς ἱερουργίας, μὲ ἀγρυπνίας ὄλονυκτίους, καὶ μὲ προσευχὰς ἀδιαλείπτους, μετὰ πολλῆς καὶ ζεούσης τῆς εὐλαβείας.

Ἐκεῖ θέλεις ἰδῆ πολυάριθμα βιβλία παλαιὰ καὶ μέχρι τοῦδε ἀνέκδοτα τοῖς πολλοῖς, ὅλα διὰ χειρὸς, πάσης σοφίας καὶ γνώσεως θείας, νοημάτων ὑψηλῶν πλήρη βιβλία θεολογικά, καὶ ἕτερα ἀπὸ κάθε εἶδος ἐπιστήμης, ὑπέροπλα. Ἐκεῖ θέλεις ἰδῆ καὶ θαυμάσει χρυσόβουλλα τῶν εὐσεβῶν καὶ αἰοιδίμων βασιλέων, ἀπὸ τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου ἕως καὶ αὐτοῦ τοῦ ὑστάτου τῶν ρωμαίων βασιλέως Κωνσταντίνου τοῦ Παλαιολόγου, καὶ ἄλλων ὀρθοδόξων βασιλέων καὶ αὐθεντῶν Ρωσσίας, Τραπεζοῦντος, Ἰβηρίας, Οὐγγροβλαχίας, Μολδαβίας, Σερβίας, καὶ ἄλλων αὐθεντῶν. Ἐκεῖ καὶ γράμματα τῶν ἁγιωτάτων πατριαρχῶν σιγιλλώδη, πολλῆς εὐλαβείας ἄξια, καὶ ἄλλων ἀρχιερέων διαφόρων ἐπαρχιῶν εἰς τὰ ὁποῖα ὅλα θέλεις θαυμάσει τὴν εὐμορφὴν καὶ γλυκυτάτην φράσιν τῆς ἑλληνικῆς διαλέκτου, τὰ ὑψηλὰ καὶ θεῖα νοήματα, καὶ τὴν ὄσπν εὐλάβειαν ἐπρόσφεραν εἰς τὰ τοῦ ἁγιωτάτου Ὄρους τοῦ Ἀθωνοῦ εὐαγῆ μοναστήρια οἱ τε βασιλεῖς, πατριάρχαι, καὶ ἡγεμόνες ἀρχῆθεν. Ἐκεῖ θέλεις ἐκπλαγῆ εἰς τὰς θαυμαστάς τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν παλαιὰς τάξεις, ὅπου, χάριτι θεῶν,

φυλάττονται μέχρι τῆς σήμερον ἀνελλιπεῖς (γ).
 θέλεις εὐφρανθῆ ψυχικῶς εἰς τὰς ἀγρυπνίας τὰς κα-
 τανυκτικὰς, τὰς ἀγγελικὰς ψαλμωδίας, τὰς ψυχοφελεῖς
 ἀναγνώσεις· καὶ θέλεις λογιᾶσαι ὅτι νὰ ἐσέβῃς μέ-
 σα εἰς ἄλλον ἐπίγειον παράδεισον. Πάντα γὰρ
**ΕΚΕΙ ΚΑΛΑ ΚΑΙ ΩΡΑΙΑ, ΔΡΝΑΜΕ-
 ΝΑ ΚΑΙ ΟΜΜΑΤΑ ΤΕΡΨΑΙ ΚΑΙ
 ΨΥΧΗΝ ΩΦΕΛΗΣΑΙ».**

Ἄχρι καὶ νῦν καὶ τυπικόν, καὶ λατρείας τύποι, καὶ
 ἀγωγὴ καὶ δίαιτα, μένουσι τοιαῦτα, οἷα ἦσαν ἐκπαλαι,
 κατ' ἐμὲ, οἷα καὶ κατὰ τὴν Δ' τῶν ἀπὸ τοῦ σωτηρίου
 κηρύγματος ἑκατονταετηρίδων. Ἐξόχως ὁ ἱερός Χρυ-
 σόστομος ζωγραφεῖ τὰ καλὰ τοῦ μοναχικοῦ βίου ἐν
 τῇ ἐγκωμιαστικῇ περιγραφῇ τούτου, οἷος ἦτο κατὰ
 τοὺς χρόνους τοῦ μεγάλου τούτου πατριάρχου. Ἄξιον
 τοῦ κόπου καὶ τοῦ παραφράσαντος, καὶ τοῦ ἐκδόντος,
 καὶ τῶν ἀναγινωσκόντων ἢ ἐνταῦθα παράθεσις ἐρμη-
 νείας τοῦ χρυσορόδημονος διδασκάλου, ἐν ὁμιλίᾳ ΙΔ'
 εἰς τὴν Α' πρὸς Τιμόθεον ἐπιστολὴν τοῦ οὐρανοβά-
 μονος Παύλου (δ). Χάριν τῶν οὐ δυναμένων ἄνα κατα-
 νοήσωσι τὸ πρωτότυπον, μεταφέρω τὰ πλείονα μέρη
 τῆς ὁμιλίας εἰς κοινολαίτιδα διάλεκτον· «Τὰ μονα-
 στήρια εἶναι πραγματικῶς οἰκίαι πένθους, ὅπου σάκ-

(γ) ἐγράφοντο ταῦτα πρὸ διακοσίων εἰκοσι τριῶν ἐτῶν, ὑπὸ
 λαϊκοῦ. Τίς τῶν ἐπὶ χρόνον ἀρκετὸν μεινάντων ἐν Ἀγίῳ
 Ὅρει ἀρνεῖται ὅτι καὶ σήμερον τὰ βυζαντινὰ ἱερὰ ἔθνη μέ-
 νουσιν ὡς εἶχον ἐπὶ τῶν εὐσεβῶν ἡμῶν βασιλείων;

δ) Migne Ἑλληνικῆς Πατρολογίας τόμου ΞΒ' στήλη 575 καὶ
 ἐξῆς, ἐν παραγράφῳ γ', δ', ε'.

κοι, καὶ σποδὸς καὶ μόνωσις, ὡς συνειθίζουσι εἰς τὰς πενθούσας οἰκίας. Οὔτε γέλωτες, οὔτε ἐνόχλησις ἐξ αἰτίας τῶν ὑποθέσεων τῆς κοσμικῆς ζωῆς, ἀλλὰ νηστεία καὶ κοίμισμα χαμαί. Ὅλον τὸ περιβάλλον εἰς τὰ μοναστήρια εἶναι καθαρὸν ἀπὸ ὀσμῆς φαγητῶν, καὶ αἱμάτων σφαζομένων ζώων, καθαρὸν ἀπὸ ταραχῆς, καθαρὸν ἀπὸ θορύβου, καθαρὸν ἀπὸ πολλῆς κοσμικῆς φροντίδας. Τὰ μοναστήρια εἶναι γαλήνιοι λιμένες· ἀλλὰ καὶ ὡσὰν φάροι, εἰς ὕψος ἐστημένοι, χάριν τῶν ἐρχομένων μακρόθεν, λάμπουσιν ἐπὶ λιμένος καθήμενοι, πάντας σύροντες πρὸς τὴν γαλήνην αὐτῶν, καὶ ἐλευθερώνοντες ἀπὸ ναυαγίων τοὺς εἰς αὐτοὺς ἀτενίζοντας, διότι δὲν ἀφίνουσι ἵνα ζοῦν μέσα εἰς τὸ σκότος ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι ἀποβλέπουσι εἰς τοὺς τοιούτους φάρους.

Μεταβῆτε καὶ εἰς τὰς τῶν ἁγίων κατασκηνώσεις. Ἐὰν καταφεύγῃς εἰς ἀνδρὸς ἁγίου μοναστήριον, εἶναι ὡς ἵνα μεταβαίνῃς ἀπὸ γῆς εἰς οὐρανόν. Δὲν βλέπεις ἐκεῖ ὅσα βλέπεις εἰς τὰς οἰκίας τῶν κοσμικῶν. Ἥσυχία πολλὴ καὶ σιωπὴ πολλὴ εἰς τὰ μοναστήρια. Οὔτε θ' ἀκούσῃς εἰς αὐτὰ ἵνα λέγουν· Αὐτὸ εἶναι τὸ ἐδικόν σου· Αὐτὸ εἶναι τὸ ἐδικόν μου. Ἄν μάλιστα μείνῃς μίαν, δύο ἡμέρας, τότε περισσότερο θὰ καταλάβῃς τὴν ψυχικὴν εὐχαρίστησιν. Ἐφειγξεν ἡ ἡμέρα; ἤ, ἵνα εἴπωμεν καλλίτερον, ἢ Ἀκούονται τῶν πετεινῶν (ἀλεκτόρων) αἱ πρῶται φωναί; (ε) Οὔτε ῥογχαλητὸν κοιμω-

(ε) ἔθηκα τὸ «ἀλεκτόρων» ἐν παρενθέσει, διότι, γράψας τὴν λέξιν πετεινῶν, ἐφοβήθημι μὴ ἐκληφθῆ γενικώτερον = πτηνῶν, πτηνῶν.

325 μ

μένων θ' ἀκούσης, καθὼς εἰς τὰς οἰκίας τὰς κοσμι-
κὰς, οὔτε θὰ βλέπης ἀκόμη κλεισμένας τὰς θύρας,
οὔτε θὰ μένουν ἐντὸς τῶν δωματίων κλεισμένοι οἱ
κοιμώμενοι, καθὼς εἰς τὰς οἰκίας τῶν κοσμικῶν, ἐξα-
πλωμένοι ὡσάν νεκροί. Κρούει τοὺς κώδωνας ὁ ὄρεα-
κόμος (ζ), ἀλλὰ καὶ συγχρόνως ὄλοι, τὸν ὕπνον ἀπο-
τινάξαντες, ἀφυπνίζονται, διότι καὶ ὁ ἠγούμενος ἀ-
φυπνίζει αὐτούς. Καὶ λοιπὸν ὄλοι εὐρίσκονται ἰστά-
μενοι, σχηματίζοντες ἓνα χορὸν ἅγιον, καὶ πρὸς τὰ
ἄνω τὰς χεῖρας ἀνυψώνοντες ψάλλουσι τοὺς ἱεροὺς
ἕμνους· διότι οὔτε πολὺν καιρὸν χρειάζονται διὰ 'να
ἀποτινάξωσι τὸν ὕπνον καὶ τὴν νυκτικὴν ζάλην, κα-
θὼς ἡμεῖς οἱ ὁποῖοι, μόλις ἐξυπνήσωμεν, θὰ καθήσω-
μεν, θὰ ἐξαπλωθῶμεν, θὰ νήσωμεν τὰς χεῖρας καὶ τὸ
πρόσωπον, θὰ θεραπεύσωμεν ὅλας ἡμῶν τὰς ἀνάγκας,
ἔπειτα θὰ φορέσωμεν ἐνδύματα καὶ ὑποδήματα, ἐξο-
δεύοντες εἰς ὅλας αὐτὰς τὰς ὑποθέσεις πολὺν καιρὸν.

Εἰς τὰ μοναστήρια δὲν γίνεται τίποτ' ἐξ αὐτῶν.
Οὐδεὶς προσκαλεῖ τὸν ὑπνρέτην, διότι καθ' εἶς εἶναι
ὑπνρέτης ἑαυτοῦ. Οὔτε πολλῶν ἐνδυμάτων ἀνάγκην
ἔχει, οὔτε καιρὸν ἐξοδεύει διὰ 'να ξεζαλισθῇ (η) ἀλλ'
εὐθύς ἄμ' ἀνοίξῃ τὰ ὄμματα τοῦ νομίζεις ὅτι πρὸ πολ-
λοῦ ἀπετίναξε τὸν ὕπνον, ἐξ αἰτίας τῆς νήψεως (θ).
Διότι, ὅταν ἐνὸς ἀνθρώπου ἡ καρδία δὲν ᾔῃ βυθι-
σμένη εἰς τὰ χαμηλὰ, διότι δὲν τρώγει κατὰ κόρον,

(ζ) δηλαδὴ τὸν ἐπιμελούμενον τῶν ἡμιόνων (ὄρεϋς = ὄρεως)
τὸν γνωστὸν τοῖς ἐν Ἀγίῳ Ὄρει βορδονάρην (bordonarius).

(η) οὕτω μετέφρασα τὰ «τοῦ τὸν ὕπνον ἀποτινάξασθαι».

(θ) περὶ «νήψεως» καὶ «νηπτικῆς φιλοσοφίας» ἀνάγκη μακρᾶς
διατριβῆς.

δὲν χρειάζεται πολὺν καιρὸν ἵνα ἀναβιβάσῃ αὐτὴν εἰς τὰ ὕψη, ἀλλ' ἀμέσως εὐρίσκει τὴν νῆψιν. Ἐχει τὰς χεῖρας πάντοτε καθαρὰς, διότι καὶ ὁ ὕπνος του εἶναι εὐτακτος. Οὐδενὸς ἀκούεται τὸ βρογχαλιπτό, οὐδεὶς δυσκολοανασαίνει, οὔτε ῥιπτάζεται πρὸς ὕπνον, οὔτε βλέπει κανένα ἵνα γυμνώνεται, ἀλλὰ κοιμῶνται ὅλοι καὶ ἀναπαύονται μετ' εὐσχημοσύνην πολὺ περισσοτέραν ἀπὸ τοὺς μὴ κοιμωμένους. Αὐτὰ ὅλα γίνονται, διότι εἰς ὅλων τὰς ψυχὰς εὐταξία βασιλεύει. Πραγματικῶς εἶναι ἄγγελοι ἐν ἀνθρώποις καὶ ἅγιοι. Καὶ μὴ θαυμάσης ὅταν ἀκούῃς ὅλα αὐτά. Ὁ φόβος τοῦ Θεοῦ εἶν' ἀδύνατον ἵνα ἀφήσῃ αὐτοὺς εἰς τὰ τάρταρα τοῦ ὕπνου ἵνα καταβυθισθοῦν καὶ ἵνα βυθίσουν εἰς αὐτὰ τὸν νοῦν αὐτῶν, ἀλλ' ἐπιπολαίως, ὡς ἵνα εἴπωμεν, καταλαμβάνει αὐτούς· ὁ ὕπνος χορηγεῖ μόνον ἀνάπαυσιν. Ἄφοῦ δὲ τοιοῦτος εἶναι ὁ ὕπνος, εἶν' ἐπόμενον ἵνα ᾖ παρόμοια καὶ τὰ ὄνειρα ὄχι φαντασιώδη. Καὶ λοιπὸν, καθὼς εἶπον,

Μόλις ἀκουσθοῦν αἱ πρῶται φωναὶ τοῦ πετεινοῦ, ὁ ἠγούμενος ἔρχεται, καὶ σπρώχνει διὰ τοῦ ποδὸς ὀλίγον τὸν κοιμωμένον, καὶ ἐν τῷ ἅμα ὅλους ἀφυπνίζει, καὶ σηκώνονται ἀμέσως ὅλοι, διότι οὐδεὶς πρὸς ὕπνον πίπτων ἐκβάλλει τὰ φορέματα, διότι τοῦτο θεωρεῖται παράνομον. Ἄμα λοιπὸν ἐξυπνήσουν, εὐθύς ἐπὶ ποδὸς εὐρίσκονται ὅλοι, καὶ ψάλλουσιν ὅλοι προφητικoὺς ὕμνους εἰς εὐρυθμον μελωδίαν καὶ μετ' πολλὴν ὁμοφωνίαν. Οὔτε κιθάρα, οὔτε φλογέρον, οὔτε κανὸν ἄλλο μουσικὸν ὄργανον ἐμποροῦν ἵνα κατασκευάσουν τοιαύτην μελωδίαν, ὡσὰν αὐτὴν, τὴν ὁποίαν ἐμποροῦμεν ἵνα ἀκούσωμεν μέσα εἰς μίαν ἡσυχίαν βαθεῖαν, ὅταν εἰς

325
 τὴν ἔρημίαν οἱ ἅγιοι αὐτοὶ ἄνθρωποι ψάλλουν. Εἶναι δὲ πολὺ κατάλληλα καὶ τὰ ἱερὰ αὐτῶν ᾄσματα, καὶ δεικνύουν πολλὴν τὴν πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπην· «Ἐν ταῖς νυξὶν ἐπάρατε τὰς χεῖρας ἡμῶν πρὸς τὸν Θεόν»· Καὶ πάλιν· «Ἐκ νυκτὸς ὀρθρίζει τὸ πνεῦμά μου πρὸς Σὲ, ὁ Θεός, διότι φῶς τὰ προστάγματά Σου ἐπὶ τῆς γῆς». Καὶ τὰ τοῦ προφητάνακτος Δαυὶδ ᾄσματα προκαλοῦν δακρύων πολλὰς πηγὰς, καὶ τὴν θερμωτάτην αὐτῶν πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπην ἀποδεικνύουν, ὡς ὅταν ὄμοῦ ψάλλωσιν· «Ἐκοπίασα ἐν τῷ στεναγμῷ μου, λούσω καθ' ἐκάστην νύκτα τὴν κλίνην μου, ἐν δάκρυσί μου τὴν στρωμνὴν μου βρέξω»· Καὶ πάλιν· «Ὅτι σποδὸν ὡσεὶ ἄρτον ἔφαγον»· Καὶ πάλιν· «Τί ἐστὶν ἄνθρωπος, ὅτι μνησκη αὐτοῦ; Ἄνθρωπος ματαιότητι ὁμοιώθη, καὶ αἱ ἡμέραι ἡμῶν ὡσεὶ σκιά παράγουσι»· Καὶ «Μὴ φοβοῦ, ὅταν πλουτήσῃ ἄνθρωπος, καὶ ὅταν πληθυνθῇ ἡ δόξα τοῦ οἴκου αὐτοῦ»· Καὶ πάλιν· «Ὁ κατοικίζων μονοτρόπους ἐν οἴκῳ»· Καὶ «Ἐπτάκις τῆς ἡμέρας ἤνεσά Σε ἐπὶ τὰ κρίματα τῆς δικαιοσύνης Σου»· «Καὶ πάλιν· «Μεσονύκτιον ἐξεγειρόμην τοῦ ἐξομολογεῖσθαί Σοι ἐπὶ τὰ κρίματα τῆς δικαιοσύνης Σου»· Καὶ «ὁ Θεὸς λυτρώσεται τὴν ψυχὴν μου ἐκ χειρὸς ἄδου»· Καὶ «Ἐὰν πορευθῶ ἐν μέσῳ σκιᾶς θανάτου, οὐ φοβηθήσομαι κακὰ, ὅτι Σὺ μετ' ἐμοῦ εἶ»· Καὶ πάλιν· «Οὐ φοβηθήσομαι ἀπὸ φόβου νυκτερινοῦ, ἀπὸ βέλους πετομένου ἡμέρας, ἀπὸ πράγματος ἐν σκότει διαπορευομένου, ἀπὸ συμπτώματος καὶ δαιμονίου μεσημβρινοῦ»· Καὶ πάλιν· «Ἐλογίσθημεν ὡς πρόβατα σφαγῆς». Ὅταν δὲ ψάλλουν πάλιν μετὰ ἀγγέλων (διότι καὶ οἱ ἄγγελοι τότε ψάλ-

λουσιν) «Αἰνεῖτε τὸν Κύριον ἐκ τῶν οὐρανῶν», αὐτοὶ εἰς ὅλα αὐτὰ (ι) ἐξοδεύουν ὅλην τὴν νύκτα, ἐνῶ, τὸ ἐναντίον κάμνομεν καθ' ὅλον τὸν χρόνον ἐκεῖνον ἡμεῖς· χασμῶμεθα, καὶ ξυνόμεθα, καὶ ῥογχαλίζομεν, ἢ ἀπλῶς εἴμεθα ἐξαπλωμένοι, καὶ διαλογιζόμεθα κατὰ νοῦν χιλιάδας ἀπάτας.

Ὅταν ἡ ἡμέρα φέγξη, ἐκεῖνοι διαναπαύονται, καὶ ὅταν ἡμεῖς ἀρχίζομεν τὰς ἐργασίας ἡμῶν, εἰς ἐκείνους ἀρχίζει τότε τῆς ἀναπαύσεως ὁ καιρός. Ἐπειτα γίνεται ἡμέρα· Καὶ ἡμεῖς μὲν μεταξὺ συνομιλοῦμεν διὰ ὅσα θὰ ἐξοδιάσωμεν, ἐὰν θὰ μεταβῶμεν εἰς τὴν ἀγορὰν, ἐὰν κάνεις ἐξ ἡμῶν θὰ μεταβῆ εἰς ὑπουργοὺς καὶ μεγιστᾶνας, καὶ τότε συλλογίζεται, καὶ τρέμει καὶ φοβεῖται, πῶς θὰ δώσῃ λόγον διὰ ὅσα ἔπραξεν. Ἄλλος ἐπὶ τῆς σκηνῆς· ἄλλος εἰς τὸ ἴδιον ἐπάγγελμα θὰ τρέξῃ· Ἀλλὰ ἐκεῖνοι τότε, ἀφοῦ συναποψάλουν τὰς πρωΐνας εὐχὰς καὶ τοὺς ὕμνους, ἐπιδίδονται εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τῶν Γραφῶν· ἐν τούτοις ἀριθμοῦνται καὶ μερικοὶ, οἱ ὁποῖοι ἔμαθον ἵνα γράφουν βιβλία. Ἐκαστος ὅμως, ἐν καλλίον ἔχων, τὸ ὁποῖον εἰς αὐτὸν ἐδόθη, κάθηται κλεισμένος ἐκεῖ, καὶ διαρκῶς ἐπιθυμεῖ ἵνα ἡσυχάζῃ, διότι οὐδεὶς φλυαρεῖ, οὔτε ἀρχίζει μὲ κανένα κάμμιν συνδιάλεξιν. Κατόπιν ἀναγινώσκουν τὴν τρίτην ὥραν, τὴν ἔκτην, καὶ τὴν ἐννάτην (κ), καὶ τὰς

(ι) βλέπε τὰ κείμενα, κατὰ σειράν. Ψαλμ. ρλγ', 3—Ἠσ. κς', 9—Ψαλμῶν ς', 7—ρα', 10—η', 5—ξζ', 7—ρη', ρξδ', ξδ'—μη', 16—κδ', 4—γ, 5, 6—μγ', 22. Ἀφῆκα τὰ ἱερά κείμενα ὡς ἔχουσιν, ἵνα μὴ βεβηλώσω διὰ τῆς ἐκχυδαίσεως.

(κ) δίδαγμα διὰ τοὺς μεμφομένους τὴν χριστιανικὴν λατρείαν ὡς ὄχι ἀρχαίαν διὰ ἀπὸ τῆς Δ' ἑκατονταετηρίδος ἔμεινεν ὡς καὶ σήμερον.

ἐσπερινὰς εὐχὰς· καὶ χωρίζοντες εἰς τέσσαρα μέρη τὴν ἡμέραν, ὑμνοῦν τὸν Θεὸν ἐν ἱεροῖς ὕμνοις καὶ ψαλμοῖς, ἅμα θὰ συμπληρωθῆ τὸ καθ' ἓν ἐκ τῶν τεσσάρων τούτων μερῶν. Καὶ λοιπὸν, κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἀφιερώνονται εἰς ὕμνους πρὸς τὸν Θεὸν, εἰς καιρὸν, κατὰ τὸν ὁποῖον ὅλοι οἱ ζῶντες εἰς τὸν κόσμον τρώγουν, γελοῦν, διασκεδάζουν, ἢ καὶ κινδυνεύουν ἵνα σκάσουν ἀπὸ τὴν πολυφαγίαν. Δὲν ἔχουν ἐκεῖνοι καιρὸν τραπέζης, οὔτε τῶν παρομοίων ἀπολαύσεων· ἀλλὰ ἀφοῦ κοιμηθοῦν ἐπ' ὀλίγον, ἐξακολουθοῦν τὸ ἴδιον τυπικὸν, κατόπιν ἀπὸ τὸ πρόγευμα. Καὶ λοιπὸν οἱ κοσμικοὶ κοιμοῦνται καὶ τὴν ἡμέραν, οἱ καλόγηροι ὅμως καὶ τὴν νύκτα ἀγρυπνοῦν· εἶναι, κατὰ ἀλήθειαν, τέκνα φωτός· Ἔπειτα οἱ ζῶντες εἰς τὸν κόσμον ἐξοδεύουν τὸν περισσότερον τῆς ἡμέρας καιρὸν εἰς τὸν ὕπνον, ὕστερον μένουσιν βαρυνόμενοι· ὅμως οἱ ζῶντες εἰς τὰ μοναστήρια ἐξακολουθοῦν ἵνα μένουσιν νήφοντες (λ), ἂν καὶ μένουσιν νηστικοὶ ἕως τὸ δειλινὸν, καὶ προσεύχονται. Καὶ ὅταν τῆς νυκτὸς ἡ ὥρα ἔλθῃ καὶ σκοτεινιάσῃ, ἐκεῖνοι μὲν τρέχουσιν εἰς τὰ λουτρὰ καὶ κάθε σωματικὴν ἀπόλαυσιν· οἱ δὲ μοναχοὶ, ἀφοῦ ἀφήσουν κάθε κόπον, ἔρχονται εἰς τὴν τράπεζαν, εἰς τὴν ὁποίαν δὲν περιμαζεύουσιν γύρω πλῆθος ὑπηρετῶν, οὔτε κάμνουν ἀνω-κάτω τὴν οἰκίαν, οὔτε προξενοῦσιν θόρυβον, οὔτε παραθέτουν πολλὰ φαγητὰ πολλὴν εὐωδίαν ἵνα σκορπίζουσιν· ἀλλὰ, ἐξ αὐτῶν μερικοὶ τρώγουν μόνον διὰ ἀνάπαυσιν, ὄχι διὰ τρυφὴν. Οὔτε φόβος ὑπάρχει

(λ) ἀφῆκα τὴν λέξιν ὡς ἔχει, διότι ἀδύνατον ἵνα μεταφρασθῆ «ἐξυπνοί». Σημαίνει πᾶν ἄλλο παρὰ τοῦτο.

δυναστῶν ἐκεῖ, οὔτε παραφροσύνη κυρίων φοβίζουσα τοὺς δούλους, οὔτε γυναικῶν θόρυθος, οὔτε παιδιῶν ταραχή, οὔτε σωρὸς κιβωτίων, οὔτε περιττῶν ἐνδυμασιῶν ἀποθησαυρισμὸς, οὔτε χρυσίον, οὔτε ἀργύριον. Οὔτε φυλακαὶ ἐκεῖ καὶ προφυλακαὶ, οὔτε ταμεῖον περιφυλαττόμενον, οὔτε παρόμοιόν τι. Εὐχῶν εἶναι πλήρη πάντα, εἶναι ὕμνων ὅλα πλήρη, πνευματικῆς εὐωδίας ὅλα εἶναι πλήρη. Τίποτε τὸ κοσμικὸν ἐκεῖ. Οὐδένα φόβον κλεπτῶν ἔχουν, ἀφοῦ δὲν ἔχουν τίποτε πρὸς κλοπὴν, οὔτε χρήματα. Σῶμα μόνον ἔχουν αὐτοὶ καὶ ψυχὴν. Θ' ἀφαιρέσουν τὴν ζωὴν των; Περισσότερον ὠφελοῦν αὐτοὺς παρὰ ἵνα βλάψουν.

Ἄδύνατον ν' ἀκούσῃ κανεὶς ἐκεῖ θρήνους καὶ κλαυθμούς. Τὸ οἰκοδόμημα μένει καθαρὸν ἀπὸ τιαύτας ἀηδίας, ἀπὸ παρομοίας κραυγᾶς. Συμβαίνουνσι καὶ θάνατοι βεβαίως ἐν μέσῳ τῶν μοναχῶν, διότι δὲν εἶν' ἀθάνατοι. Ἀλλὰ δὲν ἐννοοῦν τὸν θάνατον ὡς θάνατον, καθὼς ἐννοοῦν αὐτὸν οἱ εἰς τὸν κόσμον μένοντες. Τοὺς ἀποθανόντας συνοδεύουν μετὰ ὕμνων, ἀλλὰ τὸ τοιοῦτον ὀνομάζουν ἐκεῖνοι ὄχι ἐκφορὰν, ἀλλὰ προπομπὴν, ξεπροβόδισμα εἰς ταξείδιον. Ἐγινε γνωστὸν ὅτι ἀπεβίωσεν ὁ δεῖνα; Ἡ ψυχικὴ ἀγαλλίασις εἶναι πολλή, πολλή εἶναι ἢ εὐχαρίστησις· καὶ οὔτε κἀν κανεὶς ἔχει τὴν τόλμην ἵνα εἴπῃ ὅτι «ἔτελεύτησεν» ὁ δεῖνα, ἀλλὰ λέγουν «ἔτελειώθη». Ἀκολουθεῖ κατόπιν εὐχαριστία πρὸς τὸν Θεὸν, δόξα πολλὴ πρὸς Αὐτὸν, εὐφροσύνη πολλή. Ὁ καθ' εἰς εὐχεται ἵνα ἔχῃ τοιοῦτο τέλος, ὥστε ἀναπαυόμενος ἀπὸ τοὺς κόπους καὶ τοὺς καμάτους τοῦ γηϊνοῦ βίου, ν' ἀπολαύσῃ τὸν Σωτῆρα Χριστόν. Καὶ ὅταν ἀρρώσῃ, δὲν ἀκούον-

ται δάκρυα καὶ θρῆνοι, ἀλλὰ καὶ πάλιν εὐχαί· εὐλύ-
 τωσε δὲ τὸν ἀσθενῆ πολλάκις ἀπὸ θάνατον ὄχι τῶν
 ἰατρῶν ἐπισκέψεις, ἀλλ' ἡ πίστις μόνη· Ἄν γίνῃ καὶ
 ἀνάγκη ἵνα προσκαλέσονται ἰατροὺς, πολλὴν βλέπεις
 τὴν φιλοσοφίαν, καὶ τὴν χριστιανικὴν καρτερίαν βλέπεις
 πολλήν· Οὔτε γυναῖκα βλέπεις ἐκεῖ ἵνα παραστέκεται
 καὶ ἵνα τραβᾷ τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς, οὔτε παιδιὰ
 ἵνα ἀποκλαίουσιν τὴν ὀρφανίαν, ἢ ὁποῖα κρέματα ἐπὶ
 τῆς κεφαλῆς των, οὔτε δούλους ἵνα παρακαλοῦν τὸν
 ἐτοιμοθάνατον ἵνα ἐξασφαλίσῃ τὸ μέλλον αὐτῶν.
 Ἀππλλαγμένη ἀπὸ τὰς ἐνοχλήσεις αὐτὰς ὅλας, ἀπο-
 βλέπει πρὸς ἓν καὶ μόνον ἢ ψυχὴν, πρὸς τὴν τελευ-
 ταίαν ἀναπνοὴν, ὥστε ἵνα ᾖ πρὸς αὐτὴν ὁ Θεὸς
 ἴλεως· Ἡ δὲ νόσος, ὅταν ἐπέλθῃ, ἐπέρχεται ὄχι διὰ
 λαιμαργίαν καὶ πολυφαγίαν, ἢ ἀπὸ κραιπάλης προσ-
 βάλλουσας τὴν κεφαλὴν, ἀλλὰ διότι ἡ πολλὴ ἀγρυ-
 πνία, ἡ πολλὴ νηστεία, ἢ παρόμοιόν τι ἐγέννησε τὴν
 ἀσθένειαν· Τοιαῦτά τῶν ἀρρώστων αἱ αἰτίαι, αἱ
 ὁποῖαι γίνονται ἐγκωμίων ἀφορμαὶ, ὄχι κατηγορίας
 αἰτίαι, καθὼς εἰς ἡμᾶς τοὺς ἐν τῷ κόσμῳ».

Τὸν βίον τοῦτον τῶν ἐν μοναῖς καὶ τῶν ἐν καλύ-
 βαις καὶ σπηλαίοις ἀσκουμένων δύναται ἵνα συγκρίνη
 τις πρὸς τὸν νῦν καὶ πρὸς τὴν ἀγωγὴν ἐν γένει καὶ
 λατρείαν, ὅπως κρίνῃ ποῦ συμπίπτει πρὸς ἐκεῖνον
 καὶ ποῦ καὶ πόσον ἀφίσταται· Καλὸν εἰς τὸ θέμα τοῦτο
 ἵνα ἀσχοληθῶσιν οἱ λόγιοι τῶν ἀγιορειτῶν, δυνάμενοι
 ἵνα χορηγήσωσιν εἰς ἡμᾶς καὶ γινῶσιν ἀσφαλῆ τοῦ
 κατὰ καιροὺς πληθυσμοῦ τῶν ἐν Ἁγίῳ Ὄρει μοναχῶν·
 Ἰωσήφ ὁ Γεωργερινὸς ἀριθμεῖ τῷ 1678 τοὺς ἐν τῇ με-

γίστη Λαύρα μοναχοῦς 600—τοὺς τοῦ Καρακάλου 500—τοὺς τοῦ Φιλοθέου 50—τῶν Ἰβήρων 400—καὶ 400 τοῦ Κουτλουμουσίου—τοὺς τοῦ Σταυρονικήτα 30—τοῦ Παντοκράτορος 200—τοῦ Βατοπεδίου 300—Ἐσφιγμένου 80—Χελανδαρίου 800!!—Ξενοφῶντος 30—Κασταμονίτη 7—Ῥωσικοῦ 20—Ξηροποτάμου 300—Σίμωνος Πέτρας 200—Γρηγορίου 60—Ἁγίου Παύλου 200· δῆλα δὲ 4177 τοὺς μοναχοῦς δέκα καὶ ἑπτὰ μονῶν· Ἀναφέρει τὴν τῆς Ἁγίας Ἄννης σκήτην μόνην, τὴν Κερασιάν, καὶ περὶ τὰ χίλια κελλία· Καὶ καλὰ μὲν πάντα, ἀλλ' ἢ εἰδησις περὶ τῶν τοῦ Χελανδαρίου μοναχῶν=800=ὀλίγον δύσπεπτος.

Ἐπάρχουσιν ἰδιωτικά καὶ ἐπίσημα γράμματα δυσαρίθμητα, εἰκόνες, ἄμφια, σκεύη, ἐν Ἁγίῳ Ὄρει, πάντα δὲ πρέπει νὰ μελετηθῶσι, κατὰ τὸ δυνατόν ἐξαντλουμένης τῆς ὕλης, πρὸς συγγραφὴν ἱστορίας ἁγιορειτικῆς, ἣτις θὰ κατέχη βεβαίως ὄγκον ὅσον ἡ ἱστορία τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινοπόλεως. Ἔως οὗ συμπληρωθῆ ἑμπόρως τοιοῦτον ἔργον—θησαυρὸς διὰ τοὺς ἐν Ἑλλάδι λογοκλόπους—καλὸν φρονῶ νὰ μετατυπωθῆ καὶ πάλιν καὶ πολλακίς τὸ Προσκυνητάριον τοῦ Κομνηνοῦ, συμπληρούμενον εὐσυνειδήτως διὰ σημειώσεων καὶ προσθηκῶν.

Ἀθῆναι, νοέμβριος, 1923

ὁ μέγας χαρτοφύλαξ καὶ χρονογράφος τῆς Μ. Ἐκκλησίας,
ὑπομνηματογράφος τοῦ πατριαρχ. θρόνου Ἱεροσολύμων

ΜΑΝΟΥΗΛ ΙΩ. ΓΕΔΕΩΝ

Κομνηνός Σωάννης ἱερεὺς

ΜΑΝΟΥΗΛ Ω. ΓΕΛΕΩΝ

ἔθα μνηροδογίτης Δρύραδ.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ

ὡς ἐπίλογος καὶ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

ΑΓΙΟΡΕΙΤΙΚΟΥ ΠΡΟΣΚΥΝΗΤΑΡΙΟΥ

ΑΘΗΝΑΙ

1923

ΤΥΠΟΙΣ Σ. Κ. ΒΛΑΣΤΟΥ

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΩΣ ΕΠΙΛΟΓΟΣ ΚΑΙ ΠΡΟΛΟΓΟΣ

ΑΓΙΟΡΕΙΤΙΚΟΥ ΠΡΟΣΚΥΝΗΤΑΡΙΟΥ

Τῷ φίλῳ πατρὶ Κοσμᾷ παπᾷ Σάβα

Ὅταν ἀκούω καὶ βλέπω «Προσκυνηταρίων» Ἁγίου Ὁρους, ἢ Περιγραφῶν καὶ Ἐντυπώσεων καὶ παρομοίων βιβλιδίων ἐκδόσεις, χάριν τοῦ λαοῦ δῆθεν γινομένας, εἰς τὰς ὁποίας ὀλίγα θὰ ἴδω σπουδαιότερα καὶ μάλιστα νεώτερα τῶν παρὰ Ἰωάννη Κομνηνῷ γεγραμμένων γραφόμενα, ἀδίκημα φρονῶ πρὸς τὴν μνήμην τοῦ ἱατροῦ Κομνηνοῦ, τοῦ κατόπι Δρύστρας μητροπολίτου Ἱεροθέου, 'να μὴ ἐκδίδωμεν τὸ γραφὲν ὑπ' αὐτοῦ «Προσκυνητᾶριον». Ἐξεδόθη τὸ πρῶτον ἐν Βουκουρεστίῳ (Βλαχίας) τῷ 1701 καὶ, παρελθόντων ἐτῶν ἑπτὰ, μετετυπώθη ὑπὸ τοῦ πολλοῦ Βερνάρδου Μοντῶκόν εἰς τὴν «Ἑλληνικὴν Παιλαιογραφίαν» αὐτοῦ. Κελλίων καὶ καλυβῶν, καὶ πύργων, καὶ σκηνῶν, καὶ μοναστηρίων ἀρίθμησις ἀναγινώσκεται καὶ παρ' αὐτῷ. Ἀρίθμησις καὶ παρ' αὐτῷ γίνεται καὶ θησαυρισμάτων ἱερῶν, καὶ δωρημάτων αὐτοκρατορικῶν, καὶ λειψάνων ἁγίων, καὶ τμημάτων αὐτῶν. Ἐπαναλαμβάνονται δὲ τοιαῦτά τινα εἰς σύγχρονά τινα Προσκυνητᾶρια, καὶ τὸ τοῦ Ἰωάννου Κομνηνοῦ μένει ἀμετατύπων, μετὰ τὴν ἐν Βενετίᾳ, κατὰ τὰ 1864 ἐκδοσιν, τελευταίαν, ἂν μὴ ἀπατῶμαι.

Τῷ 1857, ὁ μακαρίτης Ἰωάννης ὁ Βελούδης, ὁ ὑπὲρ τὰ τεσσαράκοντα ἔτη ὑπηρετήσας εἰς τὴν περι-
 ώνυμον Μαρκιανὴν βιβλιοθήκην τῆς Βενετίας, ὡς τε
 βιβλιοφύλαξ καὶ ὡς διευθυντὴς αὐτῆς, ἔκρινεν ἄξιον
 ἑαυτοῦ ἵνα ἐπιστατήσῃ εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ «Προσκυ-
 νηταρίου» τοῦ Κομνηνοῦ, κατὰ τὸ διορθωθὲν (δῆθεν)
 κείμενον ὑπὸ Ἰγνατίου διακόνου Κεμίζου τοῦ ἐκ Μο-
 νεμβασίας, ἐκτυπωθὲν ἐν Βενετία τῷ 1745. Προέτα-
 ξεν ὁ Βελούδης πρόλογον μικρὸν ἐγκλείοντα καὶ
 βραχεῖαν βιογραφίαν τοῦ Κομνηνοῦ, ἀλλὰ καὶ μικρὸν
 ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ προλόγου τῆς ἐκδόσεως τοῦ 1701,
 αὐτότατον καὶ παρὰ Μαντιφωκῶν ἀναγινωσκόμενον.
 Κατὰ πολλὴν δὲ συνειδήσεως ἔλλειψιν παρὰ Κεμίζῳ,
 τὸ λαμπρὸν ἔργον τοῦ Κομνηνοῦ ἔμεινε κατὰ μέγα
 μέρος ἀμετατύπωτον ὑπὸ τοῦ δῆθεν διορθώσαντος
 τὸ «Προσκυνητᾶριον» Ἰγνατίου τοῦ Κεμίζου, διὰ τὸν
 ὁποῖον οὐδεὶς τῶν ὀκνηρῶν καὶ λογοκλόπων «συγ-
 γραφέων» θ' ἀναλάβῃ (διότι κόπον ἀπαιτεῖ τοῦτο) ἵνα
 διδάξῃ ἡμᾶς ἂν πρέπη ἵνα ἀριθμηθῇ **δεύτερος ἐκ-
 δότης ἢ τρίτος** ὁ Ἰγνάτιος. Εἰς τὴν ἔκδοσιν Ἰωάν-
 νου Βελούδου ἢ πρὸς τὴν Θεοτόκον προσφώνησις Χρι-
 στοφοροῦ προηγουμένου τῆς τῶν Ἰθίρων μονῆς τοῦ
 ἐξ Ἰωαννίνων μαρτυρεῖ ταῦτα· «Καὶ δὴ σοι **δευτέρους
 τύποις** ἐκδοθεῖσα ἢ τοῦ σοῦ παραδείσου ῥοδωνιά
 μετ' εὐλαβοῦς ἐμοὶ προσφέρεται καὶ εὐγνωμονούσης
 διαθέσεως», καθὼς ἐν ἐκδόσει Βελούδου (σελ. 15') ἀνα-
 γινώσκομεν. Εἰς τὴν μετὰ ἑπτὰ ἔτη γενομένην, ἐν
 Βενετία καὶ πάλιν, ἔκδοσιν (ψευδῶς «δευτέραν» ἀνα-
 γραφομένην) τύποις Φοίνικος, ἢ λέξις «δευτέρους»
 ἐγένετο «τρίτοις». Ἄνευρέθη λοιπὸν ἀπὸ τοῦ 1857—

1864 καὶ ἑτέρα ἔκδοσις τοῦ Προσκυνηταρίου τοῦ Κομνηνοῦ? Ἡ συνηρίθμυσαν δευτέραν τὴν τοῦ Μοντφωκόν; Καλὸν ἵνα ἐξετασθῆ ἡ ὑπόθεσις.

Ἄλλὰ δίκαιον φρονῶ ἵνα μετατυπωθῆ τὸ τοῦ Κομνηνοῦ βιβλίον οἷον ἐγράφη, οἷον κεῖται παρὰ Μοντφωκόν, οὐχὶ δὲ καθ' ὃν τρόπον παρεμόρφωσεν αὐτὸ ὁ Κεμίζος, ὃς «οὐκ οἶδαμεν, ὅπως καὶ διατι, τὸ τοῦ κειμένου ἀπαράλλακτον οὐκ ἐτήρησεν, οὐδὲ τὰ προλεγόμενα συγκατέταξεν»—ὡς ὁ Βελούδης παρετήρησεν, ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ 1857 (σελ. 1α'). Καὶ ἐπιγραφὰς δὲ τὰς ἐν τῇ μονῇ τοῦ Βατοπεδίου, τὰς οὐχὶ πάσας, οὐδὲ πλήρεις ἐκδοθείσας ὑπὸ Εὐγενίου βατοπεδῆνου τοῦ ἐκ Σάμου εἰς τὴν οὐδενὸς ἀξίαν λόγου περιγραφὴν διὰ στίχων τῆς μονῆς ταύτης (τῷ 1891), παρέλιπον ὁ τε Κεμίζος καὶ ὁ δαπάναις ἰδίαις ἐκδοὺς τὸ Προσκυνητάριον Χριστοφόρος ὁ ἐξ Ἰωαννίνων.

Εἰς τὸ, σὺν Θεῷ, προσεχῶς ἐκκιδόμενον «Ἐννατόν» μου, πλήρες σπουδαιοτάτων καὶ περιέργων εἰδήσεων καὶ γραμμάτων, ἐπισήμων καὶ ἰδιωτικῶν, ἀναφερομένων εἰς τε τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἁγίου Ὀρους καὶ τὸν βίον τοῦ γένους, τὰς ὁποίας εἰδήσεις ἠγνόουν τέως, συνεπῶς ἠγνόουν καὶ οἱ μετὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ «Ἄθωνός» μου (1885) μέχρι σήμερον γράψαντες περὶ Ἁγίου Ὀρους, ἀναγκάζομαι ἵνα μετατυπώσω πάντα τὰ ὑπὸ Κεμίζου καὶ τῶν μετὰ τὸ 1745 ἐκδοτῶν τοῦ «Προσκυνηταρίου» παραλειφθέντα, ἐν οἷς ὁ πρόλογος τοῦ Κομνηνοῦ, ἡ πρὸς τὸν μητροπολίτην Οὐγγροβλαχίας Θεοδοσίον ἀφιέρωσις, οἱ βατοπεδῆνοὶ στίχοι, ὧν τινὰς ὁ σάμιος Εὐγένιος ἠγνόει· Ἐνταῦθα δὲ καθῆκον τιμῆς εἰς τὴν μνήμην τοῦ Κομνηνοῦ λογίζομαι ἵνα μετα-

γράψω τὰ περὶ τοῦ μοναχικοῦ βίου γραφόμενα τοῦ ἀνδρὸς, τὴν εὐλάβειαν αὐτοῦ καὶ τὴν παρατηρητικότητα δεικνύοντα. Ταῦτα δὲ, παριστῶντα καὶ τὸν βίον καὶ τὴν πολιτείαν τῶν ἀγιορειτῶν τῆς σήμερον, εὐχαρίστως ἀναγινώσκονται.

«Ἦσαν μὲν καὶ ἄλλα πολλὰ εἰς τὸ γένος τῶν ὀρθοδόξων κοινόβια ἱερὰ καὶ ἀσκητήρια—γράφει ὁ Κομνηνὸς (α)— καὶ σεμνεῖα, καὶ σεβάσματα καταγώγια εἰς τὴν Θηβαΐδα, εἰς τὴν Παλαιστίνην, καὶ εἰς ἄλλους μυρίους τόπους, ἀλλ' ἐκεῖνα ὅλα διὰ τὰς ἀμαρτίας μας ἐρημώθησαν, καὶ τὰ ὑστερήθημεν, κατὰ συγχώρησιν θεῖαν· πλὴν ὀλίγων τινῶν, ὅπου σώζονται μέχρι τοῦ νῦν. Τοῦτο δὲ (β) μᾶς τὸ ἀφησεν ὀλόκληρον ὁ Θεὸς, καὶ μᾶς τὸ ἐχάρισε, διὰ παρηγορίαν μὲν ἡμῶν, ἔνδειξιν δὲ τῆς αὐτοῦ παντοδυναμίας. Μὲ πόσους κόπους καὶ μόχθους, καὶ συμφορὰς καὶ κινδύνους οἱ ἐν αὐτῷ ἀσκούμενοι θεῖοι πατέρες' ἀντιπαλαίουσι καθ' ἐκάστην, ὑπομένοντες μυρίας θλίψεις ἀπὸ τοὺς ἐναντίους τῆς εὐσεβείας, μόνον διὰ νὰ φυλάττεται ὁ ἱερός ἐκεῖνος τόπος, καὶ νὰ μὴν ὑπομείνη, ὡς καὶ ἄλλοι, ἐρήμωσιν. Πόσας ἐξωτερικὰς συδοσίας καὶ βάρητα ὑποφέρουν. Πόσαις ἀνάγκαις ἀπὸ κουρσάρους, πόσαις ἀδάνιαις, καὶ ἄλλα μυρία κακὰ, τὰ ὅποια γλῶσσα ἀνθρώπου δὲν δύναται ἀξίως νὰ τὰ διηγηθῆ κατὰ μέρος. Καὶ αὐτοὶ οἱ εὐλογημένοι πατέρες, ὡς γενναῖοι

(α) Βελοῦδου σελ. 1α'. Μοντφωκὸν σελ. 418.

(β) δὴν γὰρ δὴ τὸ Ἅγιον Ὄρος.

ἀδάμαντες καὶ ἄγρυπνοι τοῦ Χριστοῦ στρατιῶται, εἰς ὅλα αὐτὰ στέκοντο ἀνδρεῖοι καὶ φύλακες ἄοκνοι τῶν ἱερῶν τόπων, ἔχοντες τὴν ἐλπίδα εἰς μόνην τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ καὶ εἰς τὸ ἔλεος τῶν ὀρθοδόξων χριστιανῶν, διὰ τὴν ὑγίειαν καὶ σωτηρίαν τῶν ὁποίων δὲν παύουσιν ἡμέρας καὶ νυκτὸς δεόμενοι τοῦ Θεοῦ, μὲ καθημερινὰς ἱεουργίας, μὲ ἀγρυπνίας ὁλονυκτίους, καὶ μὲ προσευχὰς ἀδιαλείπτους, μετὰ πολλῆς καὶ ζεούσης τῆς εὐλαβείας.

Ἐκεῖ θέλεις ἰδῆ πολυάριθμα βιβλία παλαιὰ καὶ μέχρι τοῦδε ἀνέκδοτα τοῖς πολλοῖς, ὅλα διὰ χειρὸς, πάσης σοφίας καὶ γνώσεως θείας, νομμάτων ὑψηλῶν πλήρη· βιβλία θεολογικὰ, καὶ ἕτερα ἀπὸ κάθε εἶδος ἐπιστήμης, ὑπέρπολλα. Ἐκεῖ θέλεις ἰδῆ καὶ θαυμάσει χρυσόβουλλα τῶν εὐσεβῶν καὶ αἰοιδίμων βασιλέων, ἀπὸ τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου ἕως καὶ αὐτοῦ τοῦ ὑστάτου τῶν Ῥωμαίων βασιλέως Κωνσταντίνου τοῦ Παλαιολόγου, καὶ ἄλλων ὀρθοδόξων βασιλέων καὶ αὐθεντῶν Ρωσσίας, Τραπεζοῦντος, Ἰθηνρίας, Οὐγγροβλαχίας, Μολδαβίας, Σερβίας, καὶ ἄλλων αὐθεντῶν. Ἐκεῖ καὶ γράμματα τῶν ἁγιωτάτων πατριαρχῶν σιγίλλωδη, πολλῆς εὐλαβείας ἄξια, καὶ ἄλλων ἀρχιερέων διαφόρων ἐπαρχιῶν· εἰς τὰ ὁποῖα ὅλα θέλεις θαυμάσει τὴν εὐμορφὴν καὶ γλυκυτάτην φράσιν τῆς ἑλληνικῆς διαλέκτου, τὰ ὑψηλὰ καὶ θεῖα νοήματα, καὶ τὴν ὄσπιν εὐλάβειαν ἐπρόσθεραν εἰς τὰ τοῦ ἁγιωτάτου Ὁρους τοῦ Ἁθωνος εὐαγῆ μοναστήρια οἱ τε βασιλεῖς, πατριάρχαι, καὶ ἡγεμόνες ἀρχῆθεν. Ἐκεῖ θέλεις ἐκπλαγῆ εἰς τὰς θαυμαστάς τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν παλαιὰς τάξεις, ὅπου, χάριτι θεία,

φυλάττονται μέχρι τῆς σήμερον ἀνελλιπεῖς (γ).
 Θέλεις εὐφρανθῆ ψυχικῶς εἰς τὰς ἀγρυπνίας τὰς κα-
 τανυκτικὰς, τὰς ἀγγελικὰς ψαλμωδίας, τὰς ψυχωφελεῖς
 ἀναγνώσεις· καὶ θέλεις λογιᾶσαι ὅτι νὰ ἐσέθῃς μέ-
 σα εἰς ἄλλον ἐπίγειον παράδεισον. Πάντα γὰρ
**ΕΚΕΙ ΚΑΛΑ ΚΑΙ ΩΡΑΙΑ, ΔΥΝΑΜΕ-
 ΝΑ ΚΑΙ ΟΜΜΑΤΑ ΤΕΡΨΑΙ ΚΑΙ
 ΨΥΧΗΝ ΩΦΕΛΗΣΑΙ».**

Ἄχρι καὶ νῦν καὶ τυπικόν, καὶ λατρείας τύποι, καὶ
 ἀγωγὴν καὶ δίαιτα, μένουσι τοιαῦτα, οἷα ἦσαν ἔκπαλαι,
 κατ' ἐμὲ, οἷα καὶ κατὰ τὴν Δ' τῶν ἀπὸ τοῦ σωτηρίου
 κηρύγματος ἑκατονταετηρίδων. Ἐξόχως ὁ ἱερός Χρυ-
 σόστομος ζωγραφεῖ τὰ καλὰ τοῦ μοναχικοῦ βίου ἐν
 τῇ ἐγκωμιαστικῇ περιγραφῇ τούτου, οἷος ἦτο κατὰ
 τοὺς χρόνους τοῦ μεγάλου τούτου πατριάρχου. Ἄξιον
 τοῦ κόπου καὶ τοῦ παραφράσαντος, καὶ τοῦ ἐκδόντος,
 καὶ τῶν ἀναγινωσκόντων ἢ ἐνταῦθα παράθεσις ἐρμη-
 νείας τοῦ χρυσορόημονος διδασκάλου, ἐν ὁμιλίᾳ ΙΔ'
 εἰς τὴν Α' πρὸς Τιμόθεον ἐπιστολὴν τοῦ οὐρανοβά-
 μονος Παύλου (δ). Χάριν τῶν οὐ δυναμένων ἄνα κατα-
 νοήσωσι τὸ πρωτότυπον, μεταφέρω τὰ πλείονα μέρη
 τῆς ὁμιλίας εἰς κοινολαίτιδα διάλεκτον· «Τὰ μονα-
 στήρια εἶναι πραγματικῶς οἰκίαι πένθους, ὅπου σάκ-

(γ) ἐγράφηοντο ταῦτα πρὸ διακοσίων εἰκοσι τριῶν ἐτῶν, ὑπὸ
 λαϊκοῦ. Τίς τῶν ἐπὶ χρόνον ἀρκετὸν μεινάντων ἐν Ἀγίῳ
 Ὅρει ἀρνεῖται ὅτι καὶ σήμερον τὰ βυζαντινὰ ἱερὰ ἔθνη μέ-
 νουσιν ὡς εἶχον ἐπὶ τῶν εὐσεβῶν ἡμῶν βασιλείων;

δ) Migne Ἑλληνικῆς Πατρολογίας τόμου ΞΒ' στήλῃ 575 καὶ
 ἐξῆς, ἐν παραγράφῳ γ', δ', ε'.

κοι, καὶ σποδὸς καὶ μόνωσις, ὡς συνειθίζουσι εἰς τὰς πενθούσας οἰκίας. Οὔτε γέλωτες, οὔτε ἐνόχλησις ἐξ αἰτίας τῶν ὑποθέσεων τῆς κοσμικῆς ζωῆς, ἀλλὰ νηστεία καὶ κοίμισμα χαμαί. Ὅλον τὸ περιβάλλον εἰς τὰ μοναστήρια εἶναι καθαρὸν ἀπὸ ὀσμῆς φαγητῶν, καὶ αἱμάτων σφραζομένων ζώων, καθαρὸν ἀπὸ ταραχῆς, καθαρὸν ἀπὸ θορύβου, καθαρὸν ἀπὸ πολλὰς κοσμικῆς φροντίδας. Τὰ μοναστήρια εἶναι γαλήνιοι λιμένες· ἀλλὰ καὶ ὡσὰν φάροι, εἰς ὕψος ἐστημένοι, χάριν τῶν ἐρχομένων μακρόθεν, λάμπουσιν, ἐπὶ λιμένος καθήμενοι, πάντα σύροντες πρὸς τὴν γαλήνην αὐτῶν, καὶ ἐλευθερώνοντες ἀπὸ ναυαγίων τοὺς εἰς αὐτοὺς ἀτενίζοντας, διότι δὲν ἀφίνουσιν ἵνα ζοῦν μέσα εἰς τὸ σκότος ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι ἀποβλέπουν εἰς τοὺς τοιούτους φάρους.

Μεταβῆτε καὶ εἰς τὰς τῶν ἁγίων κατασκηνώσεις. Ἐὰν καταφεύγῃς εἰς ἀνδρὸς ἁγίου μοναστήριον, εἶναι ὡς ἵνα μεταβαίνῃς ἀπὸ γῆς εἰς οὐρανόν. Δὲν βλέπεις ἐκεῖ ὅσα βλέπεις εἰς τὰς οἰκίας τῶν κοσμικῶν. Ἡσυχία πολλὴ καὶ σιωπὴ πολλὴ εἰς τὰ μοναστήρια. Οὔτε θ' ἀκούσης εἰς αὐτὰ ἵνα λέγουν· Αὐτὸ εἶναι τὸ ἐδικόν σου· Αὐτὸ εἶναι τὸ ἐδικόν μου. Ἄν μάλιστα μείνῃς μίαν, δύο ἡμέρας, τότε περισσότερο θὰ καταλάβῃς τὴν ψυχικὴν εὐχαρίστησιν· Ἐφεγξεν ἡ ἡμέρα; ἢ, ἵνα εἰπώμεν καλλίτερον, ἢ Ἀκούονται τῶν πετεινῶν (ἀλεκτόρων) αἱ πρῶται φωναί; (ε) Οὔτε ῥογχαλητὸν κοιμω-

(ε) ἔθηκα τὸ «ἀλεκτόρων» ἐν παρενθέσει, διότι, γράψας τὴν λέξιν πετεινῶν, ἐφοβήθην μὴ ἐκληφθῆ γενικώτερον = πτηνόν, πτηνῶν.

μένων θ' ἀκούσης, καθὼς εἰς τὰς οἰκίας τὰς κοσμικὰς, οὔτε θὰ βλέπης ἀκόμη κλεισμένας τὰς θύρας, οὔτε θὰ μένουν ἐντὸς τῶν δωματίων κλεισμένοι οἱ κοιμώμενοι, καθὼς εἰς τὰς οἰκίας τῶν κοσμικῶν, ἐξαπλωμένοι ὡσάν νεκροί. Κρούει τοὺς κώδωνας ὁ ὄρεοκόμος (ζ), ἀλλὰ καὶ συγχρόνως ὄλοι, τὸν ὕπνον ἀποτινάξαντες, ἀφυπνίζονται, διότι καὶ ὁ ἠγούμενος ἀφυπνίζει αὐτούς. Καὶ λοιπὸν ὄλοι εὐρίσκονται ἰστάμενοι, σχηματίζοντες ἓνα χορὸν ἅγιον, καὶ πρὸς τὰ ἄνω τὰς χεῖρας ἀνυψώνοντες ψάλλουσι τοὺς ἱεροὺς ὕμνους· διότι οὔτε πολὺν καιρὸν χρειάζονται διὰ 'να ἀποτινάξωσι τὸν ὕπνον καὶ τὴν νυκτικὴν ζάλην, καθὼς ἡμεῖς οἱ ὁποῖοι, μόλις ἐξυπνήσωμεν, θὰ καθήσωμεν, θὰ ἐξαπλωθῶμεν, θὰ νήψωμεν τὰς χεῖρας καὶ τὸ πρόσωπον, θὰ θεραπεύσωμεν ὅλας ἡμῶν τὰς ἀνάγκας, ἔπειτα θὰ φορέσωμεν ἐνδύματα καὶ ὑποδήματα, ἐξοδεύοντες εἰς ὅλας αὐτὰς τὰς ὑποθέσεις πολὺν καιρὸν.

Εἰς τὰ μοναστήρια δὲν γίνεται τίποτ' ἐξ αὐτῶν. Οὐδεὶς προσκαλεῖ τὸν ὑπνρέτην, διότι καθ' εἰς εἶναι ὑπνρέτης ἑαυτοῦ. Οὔτε πολλῶν ἐνδυμάτων ἀνάγκην ἔχει, οὔτε καιρὸν ἐξοδεύει διὰ 'να ξεζαλισθῇ (η) ἀλλ' εὐθὺς ἄμ' ἀνοίξῃ τὰ ὄμματα του νομίζεις ὅτι πρὸ πολλοῦ ἀπετίναξε τὸν ὕπνον, ἐξ αἰτίας τῆς νήψεως (θ). Διότι, ὅταν ἐνὸς ἀνθρώπου ἡ καρδία δὲν ᾔηται βυθισμένη εἰς τὰ χαμηλά, διότι δὲν τρώγει κατὰ κόρον,

(ζ) δηλαδὴ τὸν ἐπιμελούμενον τῶν ἡμιόνων (ὄρεϋς = ὄρέως) τὸν γνωστὸν τοῖς ἐν Ἁγίῳ Ὄρει βορδονάρην (bordonarius).

(η) οὕτω μετέφρασα τὰ «τοῦ τὸν ὕπνον ἀποτινάξασθαι».

(θ) περὶ «νήψεως» καὶ «νυκτικῆς φιλοσοφίας» ἀνάγκη μακρᾶς διατριβῆς.

δὲν χρειάζεται πολὺν καιρὸν ἵνα ἀναβιβάσῃ αὐτὴν εἰς τὰ ὕψη, ἀλλ' ἀμέσως εὐρίσκει τὴν νῆψιν. Ἐχει τὰς χεῖρας πάντοτε καθαρὰς, διότι καὶ ὁ ὕπνος τοῦ εἶναι εὐτακτος. Οὐδενὸς ἀκούεται τὸ ῥογχαλητὸ, οὐδεὶς δυσκολοανασαίνει, οὔτε ῥιπτάζεται πρὸς ὕπνον, οὔτε βλέπει κανένα ἵνα γυμνώνεται, ἀλλὰ κοιμῶνται ὅλοι καὶ ἀναπαύονται μὲ εὐσχημοσύνην πολὺ περισσοτέραν ἀπὸ τοὺς μὴ κοιμωμένους. Αὐτὰ ὅλα γίνονται, διότι εἰς ὅλων τὰς ψυχὰς εὐταξία βασιλεύει. Πραγματικῶς εἶναι ἄγγελοι ἐν ἀνθρώποις καὶ ἅγιοι. Καὶ μὴ θαυμάσης ὅταν ἀκούης ὅλα αὐτὰ. Ὁ φόβος τοῦ Θεοῦ εἶν' ἀδύνατον ἵνα ἀφήσῃ αὐτοὺς εἰς τὰ τάρταρα τοῦ ὕπνου ἵνα καταβυθισθοῦν καὶ ἵνα βυθίσουν εἰς αὐτὰ τὸν νοῦν αὐτῶν, ἀλλ' ἐπιπολαίως, ὡς ἵνα εἴπωμεν, καταλαμβάνει αὐτοὺς ὁ ὕπνος χορηγεῖ μόνον ἀνάπαυσιν. Ἄφου δὲ τοιοῦτος εἶναι ὁ ὕπνος, εἶν' ἐπόμενον ἵνα ᾖ παρόμοια καὶ τὰ ὄνειρα ὄχι φαντασιώδη. Καὶ λοιπὸν, καθὼς εἶπον,

Μόλις ἀκουσθοῦν αἱ πρῶται φωναὶ τοῦ πετεινοῦ, ὁ ἠγούμενος ἔρχεται, καὶ σπρώχνει διὰ τοῦ ποδὸς ὀλίγον τὸν κοιμωμένον, καὶ ἐν τῷ ἅμα ὅλους ἀφυπνίζει, καὶ σηκώνονται ἀμέσως ὅλοι, διότι οὐδεὶς πρὸς ὕπνον πίπτων ἐκβάλλει τὰ φορέματα, διότι τοῦτο θεωρεῖται παράνομον. Ἄμα λοιπὸν ἐξυπνήσουν, εὐθὺς ἐπὶ ποδὸς εὐρίσκονται ὅλοι, καὶ ψάλλουσιν ὅλοι προφητικούς ὕμνους εἰς εὐρυθμον μελωδίαν καὶ μὲ πολλὴν ὁμοφωνίαν. Οὔτε κιθάρα, οὔτε φλογέρον, οὔτε κανὲν ἄλλο μουσικὸν ὄργανον ἐμποροῦν ἵνα κατασκευάσουν τοιαύτην μελωδίαν, ὡσὰν αὐτὴν, τὴν ὁποίαν ἐμποροῦμεν ἵνα ἀκούσωμεν μέσα εἰς μίαν ἡσυχίαν βαθεῖαν, ὅταν εἰς

τὴν ἐρημίαν οἱ ἅγιοι αὐτοὶ ἄνθρωποι ψάλλουν. Εἶναι δὲ πολὺ κατάλληλα καὶ τὰ ἱερὰ αὐτῶν ἄσματα, καὶ δεικνύουν πολλὴν τὴν πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπην· «Ἐν ταῖς νυξὶν ἐπάρατε τὰς χεῖρας ἡμῶν πρὸς τὸν Θεόν»· Καὶ πάλιν· «Ἐκ νυκτὸς ὀρθρίζει τὸ πνεῦμά μου πρὸς Σὲ, ὁ Θεὸς, διότι φῶς τὰ προστάγματά Σου ἐπὶ τῆς γῆς»· Καὶ τὰ τοῦ προφητάνακτος Δαυὶδ ἄσματα προκαλοῦν δακρῦν πολλὰς πηγὰς, καὶ τὴν θερμότην αὐτῶν πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπην ἀποδεικνύουν, ὡς ὅταν ὁμοῦ ψάλλωσιν· «Ἐκοπίασα ἐν τῷ στεναγμῷ μου, λούσω καθ' ἐκάστην νύκτα τὴν κλίνην μου, ἐν δάκρυσί μου τὴν στρωμνὴν μου βρέξω»· Καὶ πάλιν· «Ὅτι σποδὸν ὡσεὶ ἄρτον ἔφαγον»· Καὶ πάλιν· «Τί ἐστὶν ἄνθρωπος, ὅτι μνησκή αὐτοῦ; Ἄνθρωπος ματαιότητι ὡμοιώθη, καὶ αἱ ἡμέραι ἡμῶν ὡσεὶ σκιά παράγουσι»· Καὶ «Μὴ φοβοῦ, ὅταν πλουτήσῃ ἄνθρωπος, καὶ ὅταν πληθυνθῇ ἡ δόξα τοῦ οἴκου αὐτοῦ»· Καὶ πάλιν· «Ὁ κατακίζων μονοτρόπους ἐν οἴκῳ»· Καὶ «Ἐπτὰκις τῆς ἡμέρας ἤνεσά Σε ἐπὶ τὰ κρίματα τῆς δικαιοσύνης Σου»· «Καὶ πάλιν· «Μεσονύκτιον ἐξεγειρόμην τοῦ ἐξομολογεῖσθαί Σοι ἐπὶ τὰ κρίματα τῆς δικαιοσύνης Σου»· Καὶ «ὁ Θεὸς λυτρώσεται τὴν ψυχὴν μου ἐκ χειρὸς ἄδου»· Καὶ «Ἐὰν πορευθῶ ἐν μέσῳ σκιᾶς θανάτου, οὐ φοβηθήσομαι κακὰ, ὅτι Σὺ μετ' ἐμοῦ εἶ»· Καὶ πάλιν· «Οὐ φοβηθήσομαι ἀπὸ φόβου νυκτερινοῦ, ἀπὸ βέλους πετομένου ἡμέρας, ἀπὸ πράγματος ἐν σκότει διαπορευομένου, ἀπὸ συμπτώματος καὶ δαιμονίου μεσημβρινοῦ»· Καὶ πάλιν· «Ἐλογίσθημεν ὡς πρόβατα σφαγῆς»· Ὅταν δὲ ψάλλουν πάλιν μετὰ ἀγγέλων (διότι καὶ οἱ ἄγγελοι τότε ψάλ-

λουσιν) «Αἰνεῖτε τὸν Κύριον ἐκ τῶν οὐρανῶν», αὐτοὶ εἰς ὅλα αὐτὰ (1) ἐξοδεύουν ὅλην τὴν νύκτα, ἐνῶ, τὸ ἐναντίον κάμνομεν καθ' ὅλον τὸν χρόνον ἐκεῖνον ἡμεῖς· χασμώμεθα, καὶ ξυνόμεθα, καὶ ῥοχαλίζομεν, ἢ ἀπλῶς εἴμεθα ἐξαπλωμένοι, καὶ διαλογιζόμεθα κατὰ νοῦν χιλιάδας ἀπάτας.

Ὅταν ἡ ἡμέρα φέγξη, ἐκεῖνοι διαναπαύονται, καὶ ὅταν ἡμεῖς ἀρχίζωμεν τὰς ἐργασίας ἡμῶν, εἰς ἐκείνους ἀρχίζει τότε τῆς ἀναπαύσεως ὁ καιρός. Ἐπειτα γίνεται ἡμέρα· Καὶ ἡμεῖς μὲν μεταξὺ συνομιλοῦμεν διὰ ὅσα θὰ ἐξοδιάσωμεν, ἐὰν θὰ μεταβῶμεν εἰς τὴν ἀγορὰν, ἐὰν κάνεις ἐξ ἡμῶν θὰ μεταβῆ εἰς ὑπουργοὺς καὶ μεγιστᾶνας, καὶ τότε συλλογίζεται, καὶ τρέμει καὶ φοβεῖται, πῶς θὰ δώσῃ λόγον διὰ ὅσα ἐπραξεν. Ἄλλος ἐπὶ τῆς σκηνῆς ἄλλος εἰς τὸ ἴδιον ἐπάγγελμα θὰ τρέξῃ· Ἀλλὰ ἐκεῖνοι τότε, ἀφοῦ συναποψάλουν τὰς πρωϊνάς εὐχὰς καὶ τοὺς ἕμνους, ἐπιδίδονται εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τῶν Γραφῶν· ἐν τούτοις ἀριθμοῦνται καὶ μερικοὶ, οἱ ὁποῖοι ἔμαθον ἵνα γράφουν βιβλία. Ἐκαστος ὁμῶς, ἐν κελλίῳ ἔχων, τὸ ὁποῖον εἰς αὐτὸν ἐδόθη, κάθηται κλεισμένος ἐκεῖ, καὶ διαρκῶς ἐπιθυμεῖ ἵνα ἡσυχάζῃ, διότι οὐδεὶς φλυαρεῖ, οὔτε ἀρχίζει μὲ κανένα κάμμιν συνδιάλεξιν. Κατόπι ἀναγινώσκουν τὴν τρίτην ὥραν, τὴν ἕκτην, καὶ τὴν ἐνάτην (κ), καὶ τὰς

(1) βλέπε τὰ κείμενα, κατὰ σειράν. Ψαλμ. ρλγ', 3—'Ησ. κς', 9—Ψαλμῶν ς', 7—ρα', 10—ν', 5—ξζ', 7—ριη', ρξδ', ξβ'—μη', 16—κβ', 4—γ, 5, 6—μγ', 22. Ἀφῆκα τὰ ἱερὰ κείμενα ὡς ἔχουσιν, ἵνα μὴ βεβηλώσω διὰ τῆς ἐκχυδαίσεως.

(κ) δίδαγμα διὰ τοὺς μεμφομένους τὴν χριστιανικὴν λατρείαν ὡς ὄχι ἀρχαίαν ὅτι ἀπὸ τῆς Δ' ἑκατονταετηρίδος ἔμεινεν ὡς καὶ σήμερον.

ἐσπερινὰς εὐχὰς· καὶ χωρίζοντες εἰς τέσσαρα μέρη τὴν ἡμέραν, ὑμνοῦν τὸν Θεὸν ἐν ἱεροῖς ὕμνοις καὶ ψαλμωδίαις, ἅμα θὰ συμπληρωθῆ τὸ καθ' ἐν ἐκ τῶν τεσσάρων τούτων μερῶν. Καὶ λοιπὸν, κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἀφιερώνονται εἰς ὕμνους πρὸς τὸν Θεὸν, εἰς καιρὸν, κατὰ τὸν ὁποῖον ὅλοι οἱ ζῶντες εἰς τὸν κόσμον τρώγουν, γελοῦν, διασκεδάζου, ἢ καὶ κινδυνεύουν ἵνα σκάσουν ἀπὸ τὴν πολυφαγίαν. Δὲν ἔχουν ἐκεῖνοι καιρὸν τραπέζης, οὔτε τῶν παρομοίων ἀπολαύσεων· ἀλλὰ ἀφοῦ κοιμηθοῦν ἐπ' ὀλίγον, ἐξακολουθοῦν τὸ ἴδιον τυπικόν, κατόπιν ἀπὸ τὸ πρόγευμα. Καὶ λοιπὸν οἱ κοσμικοὶ κοιμοῦνται καὶ τὴν ἡμέραν, οἱ καλόγηροι ὅμως καὶ τὴν νύκτα ἀγρυπνοῦν· εἶναι, κατὰ ἀλήθειαν, τέκνα φωτός. Ἐπειτα· οἱ ζῶντες εἰς τὸν κόσμον ἐξοδεύουν τὸν περισσότερον τῆς ἡμέρας καιρὸν εἰς τὸν ὕπνον, ὕστερον μένουσιν ἠσπυμένοι· ὅμως οἱ ζῶντες εἰς τὰ μοναστήρια ἐξακολουθοῦν ἵνα μένουσιν νήφοντες (λ), ἂν καὶ μένουσιν νηστικοὶ ἕως τὸ δειλινόν, καὶ προσεύχονται. Καὶ ὅταν τῆς νυκτός ἡ ὥρα ἔλθῃ καὶ σκοτεινιάσῃ, ἐκεῖνοι μὲν τρέχουσι εἰς τὰ λουτρά καὶ κάθε σωματικὴν ἀπόλαυσιν· οἱ δὲ μοναχοὶ, ἀφοῦ ἀφήσουσιν κάθε κόπον, ἔρχονται εἰς τὴν τράπεζαν, εἰς τὴν ὁποίαν δὲν περιμαζεύουσι γύρω πλῆθος ὑπηρετῶν, οὔτε κάμνουσιν ἄνω-κάτω τὴν οἰκίαν, οὔτε προξενοῦσιν θόρυβον, οὔτε παραθέτουσιν πολλὰ φαγητὰ πολλὴν εὐωδίαν ἵνα σκορπίζουσι· ἀλλὰ, ἐξ αὐτῶν μερικοὶ τρώγουσι μόνον διὰ ἀνάπαυσιν, ὄχι διὰ τρυφήν. Οὔτε φόβος ὑπάρχει

(λ) ἀφῆκα τὴν λέξιν ὡς ἔχει, διότι ἀδύνατον ἵνα μεταφρασθῆ «ἐξυπνοί». Σημαίνει πᾶν ἄλλο παρὰ τοῦτο.

δυναστῶν ἐκεῖ, οὔτε παραφροσύνη κυρίων φοβίζουσα τοὺς δούλους, οὔτε γυναικῶν θόρυβος, οὔτε παιδιῶν ταραχὴ, οὔτε σωρὸς κιβωτίων, οὔτε περιττῶν ἐνδυμασιῶν ἀποθησαυρισμὸς, οὔτε χρυσίον, οὔτε ἀργύριον. Οὔτε φυλακαὶ ἐκεῖ καὶ προφυλακαὶ, οὔτε ταμεῖον περιφυλαττόμενον, οὔτε παρόμοιόν τι. Εὐχῶν εἶναι πλήρη πάντα, εἶναι ὕμνων ὅλα πλήρη, πνευματικῆς εὐωδίας ὅλα εἶναι πλήρη. Τίποτε τὸ κοσμικὸν ἐκεῖ. Οὐδένα φόβον κλεπτῶν ἔχουν, ἀφοῦ δὲν ἔχουν τίποτε πρὸς κλοπὴν, οὔτε χρήματα. Σῶμα μόνον ἔχουν αὐτοὶ καὶ ψυχὴν. Θ' ἀφαιρέσουν τὴν ζωὴν των; Περισσότερον ὠφελοῦν αὐτοὺς παρὰ ἵνα βλάψουν.

Ἄδύνατον ν' ἀκούσῃ κανεὶς ἐκεῖ θρήνην καὶ κλαυθμούς. Τὸ οἰκοδόμημα μένει καθαρὸν ἀπὸ τοιαύτας ἀηδίας, ἀπὸ παρομοίας κραυγῆς. Συμβαίνουν καὶ θάνατοι βεβαίως ἐν μέσῳ τῶν μοναχῶν, διότι δὲν εἰν' ἀθάνατοι. Ἀλλὰ δὲν ἐννοοῦν τὸν θάνατον ὡς θάνατον, καθὼς ἐννοοῦν αὐτὸν οἱ εἰς τὸν κόσμον μένοντες. Τοὺς ἀποθανόντας συνοδεύουν μετὰ ὕμνων, ἀλλὰ τὸ τοιοῦτον ὀνομάζουν ἐκεῖνοι ὄχι ἐκφορὰν, ἀλλὰ προπομπὴν, ξεπροβόδισμα εἰς ταξίδιον. Ἐγίνε γνωστὸν ὅτι ἀπεβίωσεν ὁ δεῖνα; Ἡ ψυχικὴ ἀγαλλίασις εἶναι πολλή, πολλή εἶναι ἡ εὐχαρίστησις· καὶ οὔτε κανεὶς ἔχει τὴν τόλμην ἵνα εἴπῃ ὅτι «ἐτελεύτησεν» ὁ δεῖνα, ἀλλὰ λέγουν «ἐτελειώθη». Ἀκολουθεῖ κατόπιν εὐχαριστία πρὸς τὸν Θεὸν, δόξα πολλὴ πρὸς Αὐτὸν, εὐφροσύνη πολλή. Ὁ καθ' εἰς εὐχεται ἵνα ἔχη τοιοῦτο τέλος, ὥστε ἀναπαυόμενος ἀπὸ τοὺς κόπους καὶ τοὺς καμάτους τοῦ γνήνιου βίου, ν' ἀπολαύσῃ τὸν Σωτῆρα Χριστόν. Καὶ ὅταν ἀρρώσθη, δὲν ἀκούον-

ται δάκρυα καὶ θρῆνοι, ἀλλὰ καὶ πάλιν εὐχαί· εὐλύ-
 τωσε δὲ τὸν ἀσθενῆ πολλάκις ἀπὸ θάνατον ὄχι τῶν
 ἰατρῶν ἐπισκέψεις, ἀλλ' ἢ πίστις μόνη· Ἄν γίνῃ καὶ
 ἀνάγκη ἵνα προσκαλέσων ἰατροὺς, πολλὴν βλέπεις
 τὴν φιλοσοφίαν, καὶ τὴν χριστιανικὴν καρτερίαν βλέπεις
 πολλήν· Οὐτε γυναῖκα βλέπεις ἐκεῖ ἵνα παραστέκεται
 καὶ ἵνα τραβᾷ τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς, οὔτε παιδιὰ
 ἵνα ἀποκλαίουσιν τὴν ὀρφανίαν, ἢ ὅποια κρέματα ἐπὶ
 τῆς κεφαλῆς τῶν, οὔτε δούλους ἵνα παρακαλοῦν τὸν
 ἐτοιμοθάνατον ἵνα ἐξασφαλίσῃ τὸ μέλλον αὐτῶν.
 Ἀπηλλαγμένη ἀπὸ τὰς ἐνοχλήσεως αὐτὰς ὅλας, ἀπο-
 βλέπει πρὸς ἓν καὶ μόνον ἢ ψυχὴν, πρὸς τὴν τελευ-
 ταίαν ἀναπνοὴν, ὥστε ἵνα ἦναι πρὸς αὐτὴν ὁ Θεὸς
 ἴλεως. Ἡ δὲ νόσος, ὅταν ἐπέλθῃ, ἐπέρχεται ὄχι διὰ
 λαιμαργίαν καὶ πολυφαγίαν, ἢ ἀπὸ κραιπάλην προσ-
 βάλλουσαν τὴν κεφαλὴν, ἀλλὰ διότι ἢ πολλὴ ἀγρυ-
 πνία, ἢ πολλὴ νηστεία, ἢ παρόμοιόν τι ἐγέννησε τὴν
 ἀσθένειαν· Τοιαῦται τῶν ἀρρώστημάτων αἱ αἰτίαι, αἱ
 ὅποια γίνονται ἐγκωμίων ἀφορμαί, ὄχι κατηγορίας
 αἰτίαι, καθὼς εἰς ἡμᾶς τοὺς ἐν τῷ κόσμῳ».

Τὸν βίον τοῦτον τῶν ἐν μοναῖς καὶ τῶν ἐν καλύ-
 βαις καὶ σπηλαίοις ἀσκουμένων δύναται ἵνα συγκρίνη
 τις πρὸς τὸν νῦν καὶ πρὸς τὴν ἀγωγὴν ἐν γένει καὶ
 λατρείαν, ὅπως κρίνῃ ποῦ συμπίπτει πρὸς ἐκεῖνον
 καὶ ποῦ καὶ πόσον ἀφίσταται. Καλὸν εἰς τὸ θέμα τοῦτο
 ἵνα ἀσχοληθῶσιν οἱ λόγιοι τῶν ἀγιορειτῶν, δυνάμενοι
 ἵνα χορηγήσωσιν εἰς ἡμᾶς καὶ γνῶσιν ἀσφαλῆ τοῦ
 κατὰ καιροὺς πληθυσμοῦ τῶν ἐν Ἀγίῳ Ὄρει μοναχῶν·
 Ἰωσήφ ὁ Γεωργερινὸς ἀριθμεῖ τῷ 1678 τοὺς ἐν τῇ με-

γίστη Λαύρα μοναχοὺς 600—τοὺς τοῦ Καρακάλου 500—τοὺς τοῦ Φιλοθέου 50—τῶν Ἰδίων 400—καὶ 400 τοῦ Κουτλουμουσίου—τοὺς τοῦ Σταυρονικήτα 30—τοῦ Παντοκράτορος 200—τοῦ Βατοπεδίου 300—Ἐσφιγμένον 80—Χελανδαρίου 800!!—Ξενοφῶντος 30—Κασταμονίτη 7—Ῥωσικοῦ 20—Ἐπροποτάμου 300—Σίμωνος Πέτρας 200—Γρηγορίου 60—Ἁγίου Παύλου 200· δὴλα δὲ 4177 τοὺς μοναχοὺς δέκα καὶ ἑπτὰ μονῶν· Ἀναφέρει τὴν τῆς Ἁγίας Ἄννης σκήτην μόνην, τὴν Κερασιάν, καὶ περὶ τὰ χίλια κελλία· Καὶ καλὰ μὲν πάντα, ἀλλ' ἡ εἶδησις περὶ τῶν τοῦ Χελανδαρίου μοναχῶν=800=ὀλίγον δύσπεπτος.

Ἐπάρχουσιν ἰδιωτικά καὶ ἐπίσημα γράμματα δυσαρίθμητα, εἰκόνες, ἄμφια, σκεύη, ἐν Ἁγίῳ Ὄρει, πάντα δὲ πρέπει νὰ μελετηθῶσι, κατὰ τὸ δυνατόν ἐξαντλουμένης τῆς ὕλης, πρὸς συγγραφὴν ἱστορίας ἀγιορειτικῆς, ἥτις θὰ κατέχη βεβαίως ὄγκον ὅσον ἡ ἱστορία τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινοπόλεως. Ἔως οὗ συμπληρωθῆ ἑμπόνωρ τοιοῦτον ἔργον—θησαυρὸς διὰ τοὺς ἐν Ἑλλάδι λογοκλόπους—καλὸν φρονῶ νὰ μετατυπωθῆ καὶ πάλιν καὶ πολλάκις τὸ Προσκυνητάριον τοῦ Κομνηνοῦ, συμπληρούμενον εὐσυνειδήτως διὰ σημειώσεων καὶ προσθηκῶν.

Ἀθῆναι, νοέμβριος, 1923

ὁ μέγας χαρτοφύλαξ καὶ χρονογράφος τῆς Μ. Ἐκκλησίας,
ὑπομνηματογράφος τοῦ πατριαρχ. θρόνου Ἱεροσολύμων

ΜΑΝΟΥΗΛ ΙΩ. ΓΕΔΕΩΝ

ΗΡΑΚΛΕΙΑΣ 23 -
Ιωάννης Κομνηνός
Μόδυβος (Ζα. Μ. Ζουμπας)

ΕΠΙΣΤΟΛΗ

ὡς ἐπίλογος καὶ Προλόγος

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

ΑΓΙΟΡΕΙΤΙΚΟΥ ΠΡΟΣΚΥΝΗΤΑΡΙΟΥ

ΜΑΝΟΥΗΛ ΙΩ. ΓΕΛΕΩΝ

ΑΘΗΝΑΙ

1923

ΤΥΠΟΙΣ Σ. Κ. ΒΛΑΣΤΟΥ

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΩΣ ΕΠΙΛΟΓΟΣ ΚΑΙ ΠΡΟΛΟΓΟΣ

ΑΓΙΟΡΕΙΤΙΚΟΥ ΠΡΟΣΚΥΝΗΤΑΡΙΟΥ

Τῷ φίλῳ πατρὶ Κοσμῷ πιπᾶ Σάββα

Ὅταν ἀκούω καὶ βλέπω «Προσκυνηταρίων» Ἁγίου Ὁρους, ἢ Περιγραφῶν καὶ Ἐντυπώσεων καὶ παρομοίων βιβλιδίων ἐκδόσεις, χάριν τοῦ λαοῦ δῆθεν γινομένης, εἰς τὰς ὁποίας ὀλίγα θὰ ἴδω σπουδαιότερα καὶ μάλιστα νεώτερα τῶν παρὰ Ἰωάννη Κομνηνῷ γεγραμμένων γραφόμενα, ἀδίκημα φρονῶ πρὸς τὴν μνήμην τοῦ ἱατροῦ Κομνηνοῦ, τοῦ κατόπι Δρύστρας μητροπολίτου Ἱεροθέου, ἵνα μὴ ἐκδίδωμεν τὸ γραφὲν ὑπ' αὐτοῦ «Προσκυνητάριον». Ἐξεδόθη τὸ πρῶτον ἐν Βουκουρεστίῳ (Βλαχίας) τῷ 1701 καὶ, παρελθόντων ἔτων ἑπτὰ, μετετυπώθη ὑπὸ τοῦ πολλοῦ Βερνάρδου Μοντφωκὸν εἰς τὴν «Ἑλληνικὴν Παιλαιογραφίαν» αὐτοῦ. Κελλίων καὶ καλυβῶν, καὶ πύργων, καὶ σκητῶν, καὶ μοναστηρίων ἀρίθμησις ἀναγινώσκεται καὶ παρ' αὐτῷ. Ἀρίθμησις καὶ παρ' αὐτῷ γίνεται καὶ θησαυρισμάτων ἱερῶν, καὶ δωρημάτων αὐτοκρατορικῶν, καὶ λειψάνων ἁγίων, καὶ τμημάτων αὐτῶν. Ἐπαναλαμβάνονται δὲ τοιαῦτά τινα εἰς σύγχρονά τινα Προσκυνητάρια, καὶ τὸ τοῦ Ἰωάννου Κομνηνοῦ μένει ἀμετατύπωτον, μετὰ τὴν ἐν Βενετίᾳ, κατὰ τὰ 1864 ἐκδοσιν τελευταίαν, ἢ μὴ ἀπατῶμαι.

Op

Τῷ 1857, ὁ μακαρίτης Ἰωάννης ὁ Βελοῦδης, ὁ ὑπὲρ τὰ τεσσαράκοντα ἔτη ὑπηρετήσας εἰς τὴν περιώνυμον Μαρκιανὴν βιβλιοθήκην τῆς Βενετίας, ὡς τε βιβλιοφύλαξ καὶ ὡς διευθυντὴς αὐτῆς, ἔκρινεν ἄξιον ἑαυτοῦ ἵνα ἐπιστατήσῃ εἰς τὴν ἐκδοσιν τοῦ «Προσκυνηταρίου» τοῦ Κομνηνοῦ, κατὰ τὸ διορθωθὲν (δῆθεν) κείμενον ὑπὸ Ἰγνατίου διακόνου Κεμίζου τοῦ ἐκ Μονμβασίας, ἐκτυπωθὲν ἐν Βενετία τῷ 1745. Προέταξεν ὁ Βελοῦδης πρόλογον μικρὸν ἐγκλείοντα καὶ βραχεῖαν βιογραφίαν τοῦ Κομνηνοῦ, ἀλλὰ καὶ μικρὸν ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ προλόγου τῆς ἐκδόσεως τοῦ 1701, αὐτότατον καὶ παρὰ Μοντῶκὸν ἀναγινωσκόμενον. Κατὰ πολλὰν δὲ συνειδήσεως ἔλλειψιν παρὰ Κεμίζῳ, τὸ λαμπρὸν ἔργον τοῦ Κομνηνοῦ ἔμεινε κατὰ μέγα μέρος ἀμετατύπωτον ὑπὸ τοῦ δῆθεν διορθώσαντος τὸ «Προσκυνητάριον» Ἰγνατίου τοῦ Κεμίζου, διὰ τὸν ὁποῖον οὐδεὶς τῶν ὀκνηρῶν καὶ λογοκλόπων «συγγραφέων» θ' ἀναλάβῃ (διότι κόπον ἀπαιτεῖ τοῦτο) ἵνα διδάξῃ ἡμᾶς ἂν πρέπη ἴν' ἀριθμηθῇ **δεύτερος ἐκδότης ἢ τρίτος** ὁ Ἰγνάτιος. Εἰς τὴν ἐκδοσιν Ἰωάννου Βελοῦδη ἢ πρὸς τὴν Θεοτόκον προσφώνησις Χριστοφόρου προηγουμένου τῆς τῶν Ἰθῆρων μονῆς τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων μαρτυρεῖ ταῦτα· «Καὶ δὴ σοὶ **δευτέρους τύποις** ἐκδοθεῖσα ἢ τοῦ σοῦ παραδείσου ῥοδωνιά μετ' εὐλαβοῦς ἐμοὶ προσφέρεται καὶ εὐγνωμονούσης διαθέσεως», καθὼς ἐν ἐκδόσει Βελοῦδη (σελ. 15') ἀναγινώσκωμεν. Εἰς τὴν μετὰ ἑπτὰ ἔτη γενομένην, ἐν Βενετία καὶ πάλιν, ἐκδοσιν (ψευδῶς «δεύτεραν» ἀναγραφομένην) τύποις Φοίνικος, ἢ λέξις «δευτέρους» ἐγένετο «τρίτοις». Ἄνευρέθη λοιπὸν ἀπὸ τοῦ 1857—

1864 καὶ ἑτέρα ἔκδοσις τοῦ Προσκυνηταρίου τοῦ Κομνηνοῦ? Ἡ συνηρίθμυσαν δευτέραν τὴν τοῦ Μοντ-φωκόν; Καλὸν ἵνα ἐξετασθῆ ἡ ὑπόθεσις.

Ἀλλὰ δίκαιον φρονῶ ἵνα μετατυπωθῆ τὸ τοῦ Κομνηνοῦ βιβλίον οἷον ἐγράφη, οἷον κεῖται παρὰ Μοντ-φωκόν, οὐχὶ δὲ καθ' ὃν τρόπον παρεμόρφωσεν αὐτὸ ὁ Κεμίζος, ὃς «οὐκ οἶδαμεν, ὅπως καὶ διατὶ, τὸ τοῦ κειμένου ἀπαράλλακτον οὐκ ἐτήρησεν, οὐδὲ τὰ προλεγόμενα συγκατέταξεν»—ὡς ὁ Βελούδης παρετήρησεν, ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ 1857 (σελ. 1α'). Καὶ ἐπιγραφὰς δὲ τὰς ἐν τῇ μονῇ τοῦ Βατοπεδίου, τὰς οὐχὶ πάσας, οὐδὲ πλήρεις ἐκδοθείσας ὑπὸ Εὐγενίου βατοπεδικοῦ τοῦ ἐκ Σάμου εἰς τὴν οὐδενὸς ἀξίαν λόγου περιγραφὴν διὰ στίχων τῆς μονῆς ταύτης (τῷ 1891), παρέλιπον ὃ τε Κεμίζος καὶ ὁ δαπάναις ἰδίαις ἐκδοὺς τὸ Προσκυνητάριον Χριστοφόρος ὁ ἐξ Ἰωαννίνων.

Εἰς τὸ, σὺν Θεῷ, προσεχῶς ἐκδιδόμενον «Ἐννατόν» μου, πλήρες σπουδαιοτάτων καὶ περιέργων εἰδήσεων καὶ γραμμάτων, ἐπισήμων καὶ ἰδιωτικῶν, ἀναφερομένων εἰς τε τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἁγίου Ὄρους καὶ τὸν βίον τοῦ γένους, τὰς ὁποίας εἰδήσεις ἠγνόουν τέως, συνεπῶς ἠγνόουν καὶ οἱ μετὰ τὴν ἐκδοσιν τοῦ «Ἄθωνός» μου (1885) μέχρι σήμερον γράψαντες περὶ Ἁγίου Ὄρους, ἀναγκάζομαι ἵνα μετατυπώσω πάντα τὰ ὑπὸ Κεμίζου καὶ τῶν μετὰ τὸ 1745 ἐκδοτῶν τοῦ «Προσκυνηταρίου» παραλειφθέντα, ἐν οἷς ὁ πρόλογος τοῦ Κομνηνοῦ, ἡ πρὸς τὸν μητροπολίτην Οὐγγροβλαχίας Θεοδόσιον ἀφιέρωσις, οἱ βατοπεδικοὶ στίχοι, ὧν τινὰς ὁ σάμιος Εὐγένιος ἠγνόει· Ἐνταῦθα δὲ καθῆκον τιμῆς εἰς τὴν μνήμην τοῦ Κομνηνοῦ λογίζομαι ἵνα μετα-

γράψω τὰ περὶ τοῦ μοναχικοῦ βίου γραφόμενα τοῦ ἀνδρὸς, τὴν εὐλάβειαν αὐτοῦ καὶ τὴν παρατηρητικότητα δεικνύοντα. Ταῦτα δὲ, παριστῶντα καὶ τὸν βίον καὶ τὴν πολιτείαν τῶν ἀγιορειτῶν τῆς σήμερον, εὐχαρίστως ἀναγινώσκονται.

«Ἦσαν μὲν καὶ ἄλλα πολλὰ εἰς τὸ γένος τῶν ὀρθοδόξων κοινόβια ἱερὰ καὶ ἀσκητήρια—γράφει ὁ Κομνηνὸς (α)— καὶ σεμνεῖα, καὶ σεβάσματα καταγώγια εἰς τὴν Θηβαΐδα, εἰς τὴν Παλαιστίνην, καὶ εἰς ἄλλους μυρίους τόπους, ἀλλ' ἐκεῖνα ὅλα διὰ τὰς ἀμαρτίας μας ἐρημώθησαν, καὶ τὰ ὑστερήθημεν, κατὰ συγχώρησιν θεῖαν· πλὴν ὀλίγων τινῶν, ὅπου σώζονται μέχρι τοῦ νῦν. Τοῦτο δὲ (β) μᾶς τὸ ἄφησεν ὀλόκληρον ὁ Θεὸς, καὶ μᾶς τὸ ἐχάρισε, διὰ παρηγορίαν μὲν ἡμῶν, ἔνδειξιν δὲ τῆς αὐτοῦ παντοδυναμίας. Μὲ πόσους κόπους καὶ μόχθους, καὶ συμφορὰς καὶ κινδύνους οἱ ἐν αὐτῷ ἀσκούμενοι θεῖοι πατέρες' ἀντιπαλαίουσι καθ' ἐκάστην, ὑπομένοντες μυρίας θλίψεις ἀπὸ τοῦς ἐναντίους τῆς εὐσεβείας, μόνον διὰ νὰ φυλάττεται ὁ ἱερός ἐκεῖνος τόπος, καὶ νὰ μὴν ὑπομείνη, ὡς καὶ ἄλλοι, ἐρήμωσιν. Πόσας ἐξωτερικὰς συδοσίας καὶ βάρητα ὑποφέρουν. Πόσαις ἀνάγκαις ἀπὸ κουρσάρους, πόσαις ἀβάνιαις, καὶ ἄλλα μυρία κακὰ, τὰ ὅποια γλῶσσα ἀνθρώπου δὲν δύναται ἀξίως νὰ τὰ διηγηθῆ κατὰ μέρος. Καὶ αὐτοὶ οἱ εὐλογημένοι πατέρες, ὡς γενναῖοι

(α) Βελοῦδου σελ. 1α'. Μοντφωκὸν σελ. 418.

(β) δὴ ἀλλὰ γε δὴ τὸ Ἅγιον Ὄρος.

ἀδάμαντες καὶ ἄγρυπνοι τοῦ Χριστοῦ στρατιῶται, εἰς ὅλα αὐτὰ στέκοντο ἀνδρεῖοι καὶ φύλακες ἄοκνοι τῶν ἱερῶν τόπων, ἔχοντες τὴν ἐλπίδα εἰς μόνην τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ καὶ εἰς τὸ ἔλεος τῶν ὀρθοδόξων χριστιανῶν, διὰ τὴν ὑγίειαν καὶ σωτηρίαν τῶν ὁποίων δὲν παύουσιν ἡμέρας καὶ νυκτὸς δεόμενοι τοῦ Θεοῦ, μὲ καθημερινὰς ἱερουργίας, μὲ ἀγρυπνίας ὁλονυκτίους, καὶ μὲ προσευχὰς ἀδιαλείπτους, μετὰ πολλῆς καὶ ζεούσης τῆς εὐλαβείας.

Ἐκεῖ θέλεις ἰδῆ πολυάριθμα βιβλία παλαιὰ καὶ μέχρι τοῦδε ἀνέκδοτα τοῖς πολλοῖς, ὅλα διὰ χειρὸς, πάσης σοφίας καὶ γνώσεως θείας, νοημάτων ὑψηλῶν πλήρη· βιβλία θεολογικά, καὶ ἕτερα ἀπὸ κάθε εἶδος ἐπιστήμης, ὑπέρπολλα. Ἐκεῖ θέλεις ἰδῆ καὶ θαυμάσει χρυσόβουλλα τῶν εὐσεβῶν καὶ αἰοδίμων βασιλέων, ἀπὸ τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου ἕως καὶ αὐτοῦ τοῦ ὑστάτου τῶν Ῥωμαίων βασιλέως Κωνσταντίνου τοῦ Παλαιολόγου, καὶ ἄλλων ὀρθοδόξων βασιλέων καὶ αὐθεντῶν Ρωσσίας, Τραπεζοῦντος, Ἰβηρίας, Οὐγγροβλαχίας, Μολδαβίας, Σερβίας, καὶ ἄλλων αὐθεντῶν. Ἐκεῖ καὶ γράμματα τῶν ἁγιωτάτων πατριαρχῶν σιγιλλιῶδη, πολλῆς εὐλαβείας ἄξια, καὶ ἄλλων ἀρχιερέων διαφόρων ἐπαρχιῶν· εἰς τὰ ὁποῖα ὅλα θέλεις θαυμάσει τὴν εὐμορφὴν καὶ γλυκυτάτην φράσιν τῆς ἑλληνικῆς διαλέκτου, τὰ ὑψηλὰ καὶ θεῖα νοήματα, καὶ τὴν ὁσπὴν εὐλάβειαν ἐπρόσφεραν εἰς τὰ τοῦ ἁγιωτάτου Ὁρους τοῦ Ἀθωνοῦ εὐαγῆ μοναστήρια οἱ τε βασιλεῖς, πατριάρχαι, καὶ ἡγεμόνες ἀρχῆθεν. Ἐκεῖ θέλεις ἐκπλαγῆ εἰς τὰς θαυμαστάς τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν παλαιὰς τάξεις, ὁποῦ, χάριτι θεῶν,

φυλάττονται μέχρι τῆς σήμερον ἀνελλιπεῖς (γ).
 θέλεις εὐφρανθῆ ψυχικῶς εἰς τὰς ἀγρυπνίας τὰς κα-
 τανυκτικὰς, τὰς ἀγγελικὰς ψαλμωδίας, τὰς ψυχοφελεῖς
 ἀναγνώσεις· καὶ θέλεις λογιᾶσαι ὅτι νὰ ἐσέβῃς μέ-
 σα εἰς ἄλλον ἐπίγειον παράδεισον. Πάντα γὰρ
**ΕΚΕΙ ΚΑΛΑ ΚΑΙ ΩΡΑΙΑ, ΔΥΝΑΜΕ-
 ΝΑ ΚΑΙ ΟΜΜΑΤΑ ΤΕΡΨΑΙ ΚΑΙ
 ΨΥΧΗΝ ΩΦΕΛΗΣΑΙ»**.

Ἄχρι καὶ νῦν καὶ τυπικόν, καὶ λατρείας τύποι, καὶ
 ἀγωγὴ καὶ δίαιτα, μένουσι τοιαῦτα, οἷα ἦσαν ἔκπαλαι,
 κατ' ἐμὲ, οἷα καὶ κατὰ τὴν Δ' τῶν ἀπὸ τοῦ σωτηρίου
 κηρύγματος ἑκατονταετηρίδων. Ἐξόχως ὁ ἱερὸς Χρυ-
 σόστομος ζωγραφεῖ τὰ καλὰ τοῦ μοναχικοῦ βίου ἐν
 τῇ ἐγκωμιαστικῇ περιγραφῇ τούτου, οἷος ἦτο κατὰ
 τοὺς χρόνους τοῦ μεγάλου τούτου πατριάρχου. Ἄξιον
 τοῦ κόπου καὶ τοῦ παραφράσαντος, καὶ τοῦ ἐκδόντος,
 καὶ τῶν ἀναγινωσκόντων ἢ ἐνταῦθα παράθεσις ἐρμη-
 νεύσεως τοῦ χρυσορρήμονος διδασκάλου, ἐν ὁμιλίᾳ ΙΔ'
 εἰς τὴν Α' πρὸς Τιμόθεον ἐπιστολὴν τοῦ οὐρανοβά-
 μονος Παύλου (δ). Χάριν τῶν οὐ δυναμένων 'να κατα-
 νοήσωσι τὸ πρωτότυπον, μεταφέρω τὰ πλείονα μέρη
 τῆς ὁμιλίας εἰς κοινολαίτιδα διάλεκτον· «Τὰ μονα-
 στήρια εἶναι πραγματικῶς οἰκίαι πένθους, ὅπου σάκ-

(γ) ἐγράφηοντο ταῦτα πρὸ διακοσίων εἰκοσι τριῶν ἐτῶν, ὑπὸ
 λαϊκοῦ. Τίς τῶν ἐπὶ χρόνον ἀρκετὸν μεινάντων ἐν Ἀγίῳ
 Ὅρει ἀρνεῖται ὅτι καὶ σήμερον τὰ βυζαντινὰ ἱερὰ ἔθνη μέ-
 νουσιν ὡς εἶχον ἐπὶ τῶν εὐσεβῶν ἡμῶν βασιλείων;

δ) Migne Ἑλληνικῆς Πατρολογίας τόμου ΞΒ' στήλη 575 καὶ
 ἐξῆς, ἐν παραγράφῳ γ', δ', ε'.